

Újabb információk Istvánffy Miklós tékájáról

Erdélyi analekták 1598-ból—A zágrábi Corvin-kódex

BERLÁSZ JENŐ

*Doctissimo domino directori
Matthaeo Rojnić
multa cum veneratione*

Másfél évtizeddel ezelőtt évkönyvünk hasábjain felhívtam történettudományunk figyelmét egykori jeles humanista hisztorikusunknak, ISTVÁNFFY Miklós-nak az Országos Széchényi Könyvtárban és más hazai nagykönyvtárakban lap-pangó kézírataira.¹ Tanulmányomban részletes formai és tartalmi ismertetést adtam a felkutatott kódexekről, s rámutattam historiográfiai, illetve könyvtár-történeti jelentőségükre. Leleteimből arra következtettem, hogy annakidején léteznie kellett egy ISTVÁNFFY-féle bibliotékának. E feltevésemet — úgy vélem — sikerült is igazolnom. Messzemenő bizonyossággal kimutattam, hogy ISTVÁNFFY valóban jelentős mennyiségű könyv- és kéziratgyűjteménnyel rendelkezett, amely az ő élete során a Varasd megyei Vinica várában, illetve a Zágráb megyei *pankoveci* kúriában volt elhelyezve, halála után azonban felbomlott, s részben a leányági leszármazottaknál maradt, részben pedig ezektől a zágrábi jezsuita kollégiumba, s esetleg egyéb, nem ismert helyekre került.²

Tanulmányom megjelenése után nem volt alkalmam további idevágó vizsgálatokat folytatni. Nemrégiben azonban abba a kedvező helyzetbe kerültem, hogy korábbi megállapításaimat több — úgy vélem — beces információval támaszthatom alá, illetőleg bővíthetem. E kiegészítéseim közül egy hazai eredetű, további kettő viszont Zágrábból való, ahol 1973 őszén alkalmam volt könyvtári-kézirattári kutatásokat végezni.

I. Istvánffy könyvei a soproni jezsuitáknál

A hazai eredetű, itt bemutatandó forrásadatnak, amely az ISTVÁNFFY könyvtár egészének történetére vonatkozó 1959-i megállapításaimat kibővíti, P. HOLOVICS Flórián ismert egyháztörténész kutatónk lekötelező szívességéből jutottam birtokába.³ Az ő közléséből tudtam meg, hogy Sopronban, az Evangélikus Egyháztörténeti Levéltárban, 177. I. 20. jelzet alatt található egy, a 17. század harmincas éveiből származó *Originales literae circa Collegium Soproniense* című iratkötet és egy, ezt kiegészítő *Appendix*-köteg. Erről a két összetartozó darabról

1. BERLÁSZ Jenő: *Istvánffy Miklós könyvtáráról*. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1959. Bp. 1961. 202—240. l.
2. Uo. 228—234. l.
3. Figyelmeért és készségéért ez úton is köszönetet mondok.

megállapítható, hogy az egykori soproni jezsuita kollégium archívumából származnak, s egyebek mellett becses adatokat tartalmaznak a rend helyi történetére vonatkozólag. A mi tárgyunkra nézve az *Originales literae* bekötött részében a 197., illetőleg a 225—231. lapon fontos feljegyzés található DOBRONOKI Györgynek (1588—1649), a rezidencia, ill. a kollégium akkori főnökének, a legérdemesebb magyar jezsuiták egyikének tollából.⁴ DOBRONOKI az 1637. év végén a rezidencia *Annuae litterae*jének keretében (miután már az előző év decemberében is tett egy idevágó megjegyzést) mint emlékezetre méltó tényrt rögzítette le, hogy a helybeli rendi intézmények alapítója, DRASKOVICH II. György (1599—1650) püspök *"Bibliothecam ab avo suo materno, Nicolao Istvánffi ad se devolutam Collegio donavit Sopronii."*⁵

Az ISTVÁNYFFY-könyvtár sorsának felderítésére indított nyomozásunk ennek az információnak a birtokában jelentős fordulathoz jutott. Általa igazolódott az a korábbi nézetünk, hogy a zágrábi jezsuita kollégium a propalatinus nyomtatott könyveinek csak egy részét örökölhette, illetőleg hogy a téka zöme az ISTVÁNYFFY-lányok, s kiváltképpen, esetleg kizárólagosan ISTVÁNYFFY Éva családjának birtokában maradt. A fent idézett DOBRONOKI-féle feljegyzésben említett DRASKOVICH II. György püspök, a magyarországi ellenreformáció egyik jelentős alakja ugyanis éppen DRASKOVICH Jánosné ISTVÁNYFFY Évának egyik fia volt.⁶ Úgy látszik, testvérei zömmel (de nem maradéktalanul!) a püspöknek, mint az intellektuális étellel legszorosabb kapcsolatban álló családtagnak engedték át tudós nagyapjuk könyveit. Ő pedig a gyűjteményt Zágrábból, első püspöki székhelyéről magával hozta Magyarországra, működésének fő állomáshelyére, Győrbe, majd úgy látszik mindenestől átengedte annak az intézménynek, amely neki köszönhette létrejöttét: a soproni kollégiumnak.

Adva van tehát egy újabb nyom, amelyen elindulva tovább lehet kutatni az ISTVÁNYFFY-téka könyveinek 1773 utáni sorsa iránt.

II. Egy újabb Istvánffy-kódex Zágrábban

Zágrábi kutatásom eredményeire térve, egy eddig még nem ismert ISTVÁNYFFY-kéziratról kell megemlékezniem.

A *Délszláv Tudományos Akadémia Levéltárában (Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti)* elhelyezett akadémiai kéziratgyűjteményben váratlanul a kezembe került egy ugyanolyan külsejű és hasonló tartalmú kódex,

4. DOBRONOKI Zala megye szülőtte volt, 1610-ben lépett a jezsuita rendbe; működésének négy fő állomása Zágráb, Sopron, Homonna és Nagyszombat volt. PÁZMÁNY Péterhez és ESZTERHÁZY Miklóshoz szoros barátság fűzte. Az előbbit ő buzdította az egyetem és a nemesi konviktus megalapítására, az utóbbit pedig a nagyszombati egyetemi templom fölépítésére. S amikor PÁZMÁNY életre hívta az egyetemet. DOBRONOKI végezte el a szervezés munkáját; 1645/46-ban rektora is volt az egyetemnek. L. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. II. Bp. 1893. 938—939. h.
5. A soproni kollégiumról és alapítójáról GYENIS András: *Régi magyar jezsuita rendházak*. Bp. (1941.) 45—46. l. DRASKOVICH II. György életrajzi adatairól SZINNYEI, i. m. II. Bp. 1893. 1075—1076. h., továbbá *Enciklopédiája Jugoszlávié* [a következőkben: *Enc. Jug.*] Sv. III. (Zagreb 1958.) 82. p.
6. NAGY Iván: *Magyarország családai*. III. Pest 1858. 390., 392. l.

mint aminőből három, az Országos Széchényi Könyvtár állományában is előfordul. Azonnal nyilvánvalóvá lett előttem, hogy e kéziratban nemcsak egy új, a témát kiegészítő dokumentumot kell látnom, hanem 1959. évi megállapításaim helyességének egy további fontos próbakövét is. Okom van hát rá, hogy erről a kéziratról az alábbiakban részletes leírást adjak.

1. *A kódex külseje*

A szóban forgó kódex az akadémiai levéltárban *Ormar II. polica C. 81.* raktári jelzet alatt található. Nagysága ennek is a szokásos 30×20 cm. Terjedelme 142 számozatlan folió. Kötésének anyaga ugyanaz a megsárgult pergament, mint a mi kódexeinké, a fedőlap közepén az ismert címeres, köriratos supralibrosszal. Könyvkötői felirata nincs, ellenben a háton (a gerincen) itt is megvan a gubacstintas címerat, amelyen ez esetben a következők olvashatók. Fenn: *Manuscripta selectissima. — De bello Melitensi — Historicus. —* Lenn a kötetszámozás: 185.

Ha összevetjük ezeket az adatokat az Országos Széchényi Könyvtár ISTVÁNFFY-kódexeinek formai leírásával, kiderül, hogy a zágrábi kötet szorosan csatlakozik a budapestiekhez. Ugyanannak az *apparatus historicusnak* egy darabja ez, mint a mieink, mégpedig közvetlen megelőzője a mi Fol. Lat. 3606/2 jelzetű kötetünknek. A mienk ugyanis az ISTVÁNFFY-tékában mint 186. kötet szerepel, a zágrábi pedig mint 185. De közel áll a mi Fol. Lat. 3606/1 jelzetű kódexünkhöz is, amely az eredeti gyűjteményben 182. szám alatt fordult elő s ugyanannak a *Manuscripta selectissima — Historia* című sorozatnak a része volt. Íme, újabb bizonyítékot nyert az a következtetésem, hogy ISTVÁNFFY-nak legalább 200 kötetnyi, hazai történeti forrásokat tartalmazó kéziratgyűjteménye volt, amelyet részben sajátkezűleg írt össze, részben deákjaival másoltatott eredeti kútfőkből, nagy művének, a *Historia*nak alapvetéséül.⁷

2. *Possessor-bejegyzések*

A kötéstábla belsejében, valamint a szövegrészt megelőző lapokon a zágrábi kódexben is találunk possessor-bejegyzéseket. A legkorábbi ezek közül az előzéklapot követő 2. üres lap verzóján olvasható: „*Comitis Joannis Draskowith An. 1662.*” Időrendben ezután a kötéstábla belső oldalán levő nyomtatott keskeny címke következik ezekkel a szavakkal: „*Ex Libris J. C. Draskovich. In Bñ. Zagr. Anno 1826.*” Végül az előzéklap felső részén a 19. század közepére jellemző, de még gubacstintas kézírással ez áll: „*Iz čitaonice Zagrebečke*”. E bejegyzések közül az első kettő ugyanebben a formában előfordul a Széchényi Könyvtár ISTVÁNFFY-kódexeiben is; 1959-i tanulmányomban mindkettőt értelmeztem. Azt írtam, hogy az 1664-i bejegyzés⁸ (a mi kódexeinkben ugyanis nem 1662-es, hanem 1664-es évszám szerepel) gróf DRASKOVICH III. Jánostól, ISTVÁNFFY

7. BERLÁSZ, i. h. 226. 1.

8. Pontosan: a Fol. Lat. 3606/1. jelzetű kódex eleje, ahol az 1664-i bejegyzésnek lennie kellene, csonka, ezért benne csak az 1826-i címke szerepel; a 3606/2. és 3606/3. jelzetű kódex ép, egyik előzéklapjukon ott van az 1664-i bejegyzés, de az 1826-i ex-libris csak a 3606/2-ben van meg.

Miklós unokájától, Magyarország nádorától származik.⁹ Ez az állításom helyesbítésre szorul. DRASKOVICH nádor ugyanis 1664-ben már nem élt, meghalt 1648-ban. A szóban forgó bejegyzés nem tőle, hanem fiától DRASKOVICH IV. János (†1692) főudvarmestertől, tehát ISTVÁNYFFY Miklós dédunokájától való.¹⁰ Ez azonban mitsem változtat azon a következtetésem, hogy ISTVÁNYFFY kézirat *apparatus historicus*-át (alighanem teljes egészében) a történetíró leányának, Évának és DRASKOVICH II. János horvát bánnak¹¹ (†1614) a leszármazottai örökölték. Erre vall a kódexben előforduló 1826. évi nyomtatott ex-libris is, amely ISTVÁNYFFY Éva hatodfokú egyenes leszármazottjára, DRAŠKOVIĆ Janko grófra (1770—1856), a GAJ-féle illir nacionalista mozgalom egyik vezéralakjára utal.¹² Arról tanúskodik, hogy a zágrábi DRASKOVICH-palota családi könyvtára 1826-ban még őrizte ISTVÁNYFFY Miklós történeti forrásgyűjteményének legalább egy részét. Ott voltak akkoriban még a budapesti kódexek is.

DRAŠKOVIĆ Jankohoz kapcsolódik a harmadik (*Iz čitaonice Zagrebečke*) possessor-bejegyzés is. Ez, a Zágrábban 1838-ban életrehívott első tudományos célzatú nemzeti könyvgyűjtemény (*Narodna* vagy *Ilirska Čitaonica*-nak is nevezték) a grófnak köszönhető állománya nagy részét,¹³ használatra átengedett könyvei és kéziratok közé tartozott ez a 185. sz. ISTVÁNYFFY-kódex is. 1850-ben, amikor a Čitaonica feloszlott, a kódex az egész DRAŠKOVIĆ-féle gyűjteménnyel együtt — most már mint ajándék — átkerült a néhány évvel előbb (1846-ban) megalakult *Muzejska Knjižnica*-ba; innen pedig 1876-ban, amikor a Múzeumi Könyvtár beolvadt az új Egyetemi Könyvtárba, bizonyára az utóbbiba.¹⁴ Hogy mióta van a *Jugoslavenska Akademija* levéltári gyűjteményében, azt nem tudtam megállapítani.

3. Tartalomjegyzék

Ami a zágrábi ISTVÁNYFFY-kódex tartalmát illeti, ezt a kötet külsején levő címirat (*De bello Melitensi*) ugyanúgy nem fejezi ki, miként az Országos Széchényi Könyvtár három kódexének külső felirata sem azokét. Ezek az inscriptiók tulajdonképpen csak a kötet tartalmának első tételére, a bevezető kútfő-darabra utalnak. Úgy látszik, a gyűjtő ISTVÁNYFFY Miklósnak elég volt ennyi is, hogy világos legyen előtte, melyik kötetben mi rejlik. Mert ez a 185. sz. kódex, éppen úgy mint az ismert többi, nem csupán egyetlen nagyobb kútfőt zár magába, hanem különböző kisebb-nagyobb források egész sorát: államiratok, levelek, memorandumok, jelentések, sőt kéziratok, vagy nehezen hozzáférhető nyomtatott irodalmi művek részleges, vagy teljes másolatát is. Az egyes darabok között azonban itt is határozott belső tárgyi-kronologikus összefüggés állapítható meg.

9. BERLÁSZ, i. h. 230—231. l.

10. NAGY Iván, i. m. III. 390., 393. l.

11. Uo. 390., 392. l. *Enc. Jug.* III. 80. p. SZINNYEI, i. m. II. 1077. h.

12. *Enc. Jug.* III. 81. p. SZINNYEI, i. m. II. 1078—1079. l. MARGALITS Ede: *Horvát történelmi repertórium*. II. Bp. 1902. 733—734. l. NAGY Iván, i. m. III. 390., 394. l. DRASKOVICH-családfája e részben hiányos; DRASKOVICH V. Ivan-János egyenes leszármazottjait (Josip Kazimirt, VIII. Ivan-Jánost és Jankot) nem mutatja ki. E hiányosságot Ivan FILIPOVIĆ kollégámnak, a zágrábi Arhiv Hrvatske levéltárnokának szíves tájékoztatása alapján tudtam áthidalni.

13. *Enc. Jug.* II. (Zagreb 1956.) 606. p. *Hrvatska Enciklopedija IV*. Zagreb 1942. 326. p.

14. *Enc. Jug.* VI. (Zagreb 1965.) 186. p.

Többségükben ugyanis a források ugyanarra a korra, ugyanazon korbeli eseményekre vonatkoznak, s ha akad is közöttük néhány olyan, amely más időszakhoz kapcsolódik, annak a jelenléte is megmagyarázható. Különben erre a kötetre is jellemző az, hogy részint ISTVÁNFY sajátkezű feljegyzéseiből, részint deák-írási másolatokból áll.

Íme a tartalomjegyzék:

- a) ff. 1—17. „De bello Melitensi a Solimano Turcar(um) principe gesto. Claudii Grangei Biturigis, Graecae et Latinae eloquentiae professoris commentarius. — Apud Gabrielem Cartier. Anno MDLXXXII.” (Istvánffy autogr.)
- b) ff. 18—86. „Commentariorum de rebvs Vngaricis ac Transylvanicis. Decas decima. Continens historiam belli Sinanici ac rerum ab anno salutis reparatae MDXCII. ad annum 1595. gestarvm. In honorem et perpetvam memoriam serenissimi principis Transylvaniae. Partim propria marte qvam verissime conscripta, partim ex alienis fragmentis digesta. Authore Joanne Decio Baronio.” (Egykorú másolat.)
- c) ff. 87—99. „Oratio Joannis Decij Baronij ad serenissimum principem ac dominvm Signismvndvm Dei gratia Transylvaniae, Moldaviae ac Transalpiniae Walachiae Sacriqve Romani Imperij principem, evitem aurei velleris, partium regni Vngariae dominvm ac Sicvlorvm comitem, 1598 de bello adversus Tvrcam fortiter & constanter perseqvando.” (Egykorú másolat Istvánffy autográf széljegyzeteivel.)
- d) ff. 100—109. Literae Joannis regis querimoniae ad Carolvm caesarem de Ferdinando rege annis 1528—1532. (Másolat a 16. század végétől.)
Literae summi pontificis Pavli tertii ad serenissimum Joannem regem Hvngariae. Romae, anno 1537. (Másolat a 16. század végétől.)
Literae summi pontificis Sixti 4. ad Mathiam regem Hvngariae: Ne cvm Tvrea foedvs ineat. Romae, 1478. (Másolat a 16. század végétől.)
- e) ff. 113—121. Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis Albae Juliae et circa locorvm. (Deák írás a 16. század végétől Istvánffy széljegyzeteivel.)
- f) ff. 122—129. Relatio Stephani Zamosii ad... dominum Stephanvm Szuhay episcopvm Vaciensem, Camerae Hvngariae praefectvm etc. et dominvm Nivolavm Istvanffy regni Hvngariae propalatinvn etc. sac. caes. et reg. maiestatis in Transylvania commissarios etc. Albae, anno 1598. (Egykorú kézírás.)
- g) ff. 130—135. Relatio Adolphi Schwarzenburgi (!) ad caesarem Rudolphvm. Javrini, 5. Apr. 1598.
Ibidem: Consignatio ordinis tam inter equites, quam pedites Gallos, Vallones, Germanos et Hvngaros...
Literae s. c. majestatis ad principem Transylvaniae de recuperato Jaurino. 20. Aprilis 1598.
- h) f. 136. Exemplvm literarvm Kazikereij principis Tartarorvm ad principem Sigismvndvm Batory. Mense Maio anni 1598.
- i) ff. 137—139. Literae juramentales duae Michaelis vajvodae partium regni Hvngariae Transalpinarvm, nec non archiepiscopi Tergovisthiensis et aliorum boeronvm Valachorvm. 9. die mensis Junij anno 1598. (Egykorú másolatok Istvánffy javításaival.)
- k) ff. 140—142. Chronologia historiae principatus Transylvaniae ab anno 1143 usque ad annum 1571. (Másolat a 16. század végétől Istvánffy kiegészítő soraival.)

Igazolva láthatjuk tehát a fentebb elmondottakat. Egy, részeiben szorosán összetartozó, csaknem homogén forrásgyűjteményről van szó, amelynek anyaga szinte kizárólag az 1598. év történeti eseményeire vonatkozik. De, ami nem pon-

tosan idevág, jórészt arról is kiderül, hogy közelebről vagy távolabbról a tárgykörbe tartozik. Ezen túlmenőleg még egy lényeges megállapítást tehetünk, azt ti., hogy a kódex teljes egészében Erdélyben, Gyulafehérváron íródott 1598. áprilisától szeptemberéig, az alatt a fél év alatt, amíg ISTVÁNYFI Miklós egy nagyjelentőségű diplomáciai ügyben mint császári biztos, a fejedelemségben tartózkodott.

4. A történelmi háttér

Hogy mi volt ez a fontos diplomáciai küldetés, arról az egykorú forrásokból, elsősorban éppen ISTVÁNYFI *Historiájából*, világos, tüzetes tájékoztatást nyerhetünk. Fellapozva az idevágó részeket,¹⁵ kitűnik, hogy arról a merész kísérletről van szó, amelynek kapcsán BÁTHORI Zsigmond erdélyi fejedelem az 1590-es években országát ki akarta vonni a török hűbéresség kötelékéből, sőt Erdélyt Habsburg-jogar alatt egyesíteni kívánta Magyarországgal. Tudvalevő, hogy e nagyvonalú elképzelés spiritus rectora Alfonso CARILLO spanyol származású diplomata volt, aki 1591-től kezdve ZSIGMOND fejedelem titkos tanácsadójaként tevékenykedett Erdélyben és szívós agitációval megnyerte urát a törökellenes politikának. Sikerült elérnie, hogy 1595 elején ZSIGMOND szövetségre lépett RUDOLF császárral, majd a frigy zálogául még ugyanabban az évben egy HABSBERG-főhercegnőt vett feleségül. A továbbiak során rávette CARILLO a fejedelmet arra is, hogy a havasalföldi vajdával összefogva fegyveres támadást intézzen a félelmetes török birodalom ellen. A vállalkozás sikerrel járt, de amikor a török ellentámadásba ment át, ZSIGMOND kétségbeesett; úgy érezte, hogy Erdélyt képtelen lesz megvédeni. Így történt, hogy — ismét CARILLO tanácsára — 1597 végén egy újabb szerződésben arra kötelezte magát, lemond a fejedelemségről és országát RUDOLF császár-király uralma alá helyezi.¹⁶

A történéseknek ebben a stádiumában jutott szerephez ISTVÁNYFI Miklós, a királyi Magyarországnak 1581 óta első közjogi méltósága, nádori helytartója. A prágai császári udvar őt szemelte ki Erdély átvételének gyakorlati lebonyolítására. Ő, mint a magyar közjog és a rendi politikai taktika kiváló ismerője, sőt szükség esetén fegyverrel is helytállni képes, kemény, bátor katona valóban legalkalmasabb volt e feladatra. Melléje kincstári képviselőként SZUHAY István c. váci püspököt, a magyar királyi kamara elnökét, birodalmi jogi szakértőként pedig Bartholomeus PEZZEN kir. tanácsost delegálták.¹⁷

A háromtagú királyi küldöttség 1598. április 1-én érkezett BÁTHORI Zsigmond fejedelem székvárosába, Gyulafehérvárra. Erdélyben a helyzet rendkívül kritikus volt. Künn, Magyarországon tombolt a török elleni háború: nemcsak a távoli Dunántúlon, hanem a Tiszántúlon, Erdély határainak közvetlen közelében is. Számolni kellett azzal, hogy az elpártolt hűbéres fejedelemséget is hamarosan török seregek özönlík el. Ekkoriban már közszájon forgott a hír, hogy a krimi tatárok, a török szultán vazallusai parancsot kaptak az Erdély elleni felvonulásra, s köztudott volt az is, hogy azok a hátráltató manőverek, amiket BÁTHORI

15. *Regni Hungariae historia ... libris XXXIV a Nicolao Isthuanffio ... Coloniae Agrippinae* 1724. 439–447. p.

16. SZALAY László: *Magyarország története*. IV. Lipcse 1854. 406. l.

17. ISTVÁNYFI, i. m. 439. p. SZALAY, i. m. 411. l. SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet*. III. Bp. 1935. 319. l.

Zsigmond a tatár kán megvesztegetésével tett, illuzórikusak. Tartani kellett attól is, hogy MIHÁLY havasföldi vajda, az erdélyi fejedelem fegyvertársa — ha számottevő támogatást nem kap —, féltében esetleg átpártol a törökhöz. Természetesen e válságos külső helyzet rányomta bélyegét a belső politikai közhangulatra is. Erdélyi rendei és nemzetei (különösen a protestánsok) távolról sem voltak egy véleményen a fejedelemmel. Széles körben uralkodott HABSBURG-ellenes hangulat, sőt titkon a fejedelmi udvar politikai ügyvezetője, JÓSIKA István kancellár is az annexió ellen dolgozott. Így történt, hogy a királyi biztosok megérkezésük után azonnal kénytelenek voltak a megfélemlítés eszközához nyúlni: első dolguk volt a kancellárt börtönbe vetni, majd kivégeztetni. Nyilván ennek a kemény fellépésnek, valamint a császári seregek ekkoriban kivívott nagy sikerének, Győr visszafoglalásának volt tulajdonítható, hogy a rendek ZSIGMOND fejedelem leköszönését és az országból való eltávozását éppen úgy tudomásul vették, mint különvált feleségének, MÁRIA KRISZTINA főhercegnőnek ideiglenes kormányzóságát és a királyi biztosok kormányzótanácsai működését.¹⁸

De az ország belső csendjének biztosítása és védelmének megszervezése a hatalom birtokbavétele után sem volt könnyű dolog. A feladatok zöme ISTVÁNYFFY-ra nehezedett, minthogy B. PEZZEN rövid időn belül Prágába utazott jelentéstételre, SZUHAY pedig mint papi és pénzügyi ember, rendfenntartási és katonai ügyekben cselekvő szerepet nem igen vállalhatott. ISTVÁNYFFY tehát felelőssége tudatában a fehérvári fejedelmi palotából igyekezett az eseményeket gondosan figyelemmel kísérni, s alakulásukra befolyást gyakorolni. Különösképpen két irányban fejtett ki aktivitást. Egyrészt állandóan sürgette a Kassán tartózkodó MIKSA főherceget — Erdély deszignált királyi helytartóját — a bejövetelekre, másrészt nagy erőfeszítéseket tett MIHÁLY havasföldi vajda szövetségi hűségének biztosítására. Az utóbbit annyira sorsdöntőnek tartotta, hogy június havában SZUHAY-val együtt Tergovistebé utazott, s RUDOLF császár és király nevében személyesen kötött a vajdával új politikai-katonai szerződést. Elismertette vele a magyar király hűbégruraságát minek ellenében biztosította dinasztiajájának örökösödését, illetőleg kihalás esetén Havasalföld szabad vajdaválasztási jogát: a török elleni védelmi harc céljára pedig a császár részéről vállalta egy nagy létszámú zsoldos sereg fenntartásának költségeit. Végül mindezekre a megállapodásokra a vajdával, és tanácsbeli bojárjaival esküt tétetett.¹⁹

A császári biztosok küldetése azonban tudvalevőleg mégis kudarcba fulladt. Egy váratlan esemény halomra döntötte fáradozásuk minden eredményét. BÁTHORI Zsigmond tudniillik négy hónappal lemondása és eltávozása után, augusztusban váratlanul visszaérkezett Erdélybe és puccszerűen magához ragadta a fejedelmi hatalmat. A rendek örömmel fogadták és mellé álltak. ISTVÁNYFFY és SZUHAY magukra maradtak és a fejedelem fogságába estek. Hogy rossz véget nem értek, csak annak köszönhették, hogy MIKSA főherceg kiváltotta őket azokért a kincsekért, amelyeket császári katonák a hazatérő ZSIGMOND fejedelem kíséretétől útközben elkoboztak. A királyi biztosok szeptemberben mint kiutasítottak érkeztek meg Kassára, csupán személyi poggyászukat hozva magukkal.²⁰

ISTVÁNYFFY mint diplomata tehát üres kézzel tért haza Erdélyből, de nem

18. ISTVÁNYFFY, i. m. 439—443. p. SZALAY, i. m. 409—410. l.

19. ISTVÁNYFFY, i. m. 443—444. p. SZALAY, i. m. 412. l.

20. ISTVÁNYFFY, i. m. 446—447. p.

úgy mint tudós humanista. A jeles férfiú ugyanis — bármily nehéz elképzelni — felelősségteljes politikai tevékenysége mellett úgy látszik tudott magának időt szakítani arra is, hogy Gyulafehérvárott tudós személyiségekkel érintkezzék, velük eszmecserét folytasson, sőt arra is, hogy személyesen foglalkozék tudományos (régészeti és történelmi) kutatásokkal. A fejedelmi levéltárban végzett búvárkodásának lehetett ugyan politikai célzata is, de sokkal inkább volt tudományos rendeltetése: Erdély közelmúlt történetébe való betekintés. Megállapítható ugyanis, hogy ISTVÁNYFY ekkoriban már foglalkozott nagy történelmi munkájával, legalábbis a hozzá szükséges anyaggyűjtéssel. Erről látszik tanúskodni az Országos Széchényi Könyvtár egyik korábban bemutatott kódexe, nevezetesen a Fol. Lat. 3606/1. jelzetű forrásgyűjtemény, amely a három-négy évvel korábbi eseményekről (Komárom, Nógrád, Esztergom ostromáról) szóló tudósításokat öleli fel autográf feljegyzések formájában, bizonyosan a helyszínen szerzett közvetlen tapasztalatok alapján.²¹ De nincs kizárva az sem, hogy ISTVÁNYFY már a nyolevanas években megkezdte azoknak az eseményeknek regisztrálását, amelyeknek részese, vagy tanúja volt, másolatot véve a kezébe került velük kapcsolatos okmányokról. Erre rengeteg alkalma s szinte korlátlan lehetősége nyílt. 1581 óta ui., amióta az ország legfőbb bírója (*locumtenens officii palatinalis in judiciis*), s egyszersmind a császári udvar egyik legbensőbb tanácsadója lett, hozzáférhetővé vált számára valamennyi közlevéltár Zágrábtól Kassáig, sőt Bécsig és Prágáig. Ezenfelül pedig külföldi diplomáciai megbízatásai is, mint amilyen 1588/89. évi lengyelországi küldetése volt, módot nyújtottak neki a magyar külpolitika múltjának messzemenő megismerésére is.²² S hogy ISTVÁNYFY élt is a kínálkozó lehetőségekkel, azt éppen a szórványjaiban általunk felfedezett *historicus apparatus*ának széles körű provenienciája, valamint annakidején legalább 200-ra rúgó kötetszáma bizonyítja.²³

Kétségtelen tehát, hogy erdélyi tartózkodása folyamán ISTVÁNYFY már programszerűen foglalkozott tudós kutatással, feljegyezve minden olyan tényt, amely ennek az ország résznek közelebbi múltjára, azaz 1490 utáni viszonyainak alakulására jellemző fényt vetett. Érdeklődése e tekintetben — jó érzékű historikushoz méltóan — kiterjedt mind az államiratokra, mind a tudós feldolgozásokra. Sőt nem voltak számára közömbösebbek az olyan forrásfeleségek sem, amelyek *Historiájának* — ennek a lényegében véve csak kortörténetet, a 16. század történetét nyújtani kívánó munkának — keretein messze kívül álltak. Így például egykori itáliai reminiszcenciái²⁴ alapján kitűnő figyelmet szentelt a Gyulafehérvárott és környékén szerteszét heverő római kori köemlékeknek is.

Ha az itt felemlített tényeknek ismeretében vesszük szemügyre a zágrábi 185. sz. ISTVÁNYFY-kódexet, nem lesz nehéz azt tartalmában megérteni és helyesen értékelní. Úgy véljük: valamennyi analektájáról és az általuk alkotott egészről problémamentes magyarázattal szolgálhatunk.

21. BERLÁSZ, i. h. 206. l.

22. HOLUB József: *A Kisasszonyfalvi Istvánffy-család.* = *Turul.* 27. (1909.) 121–122. l.

23. BERLÁSZ, i. h. 226. l.

24. VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864.* Bp. 1941. XCIV. 1. és Holub, i. h. 121–122. l.

5. A kódex tartalmának kifejtése

Lássuk tehát a kötet egyes részleteit sorjában!

a) Az első darabról, a *De bello Melitensi* kezdetű leírásról első olvasásra csak annyi állapítható meg, hogy egy bizonyos CLAUDIUS GRANGAEUS nevű szerzőnek G. CARTIER nyomdásznál 1582-ben megjelent munkájáról van szó, amely úgy-ahogy II. SZÜLEJMÁN szultánnak (1520–1566) valamelyik háborúját ismerteti. Alkalmas bibliográfiai és lexikális felszerelés birtokában hamarosan többet is megtudhatunk. Kiderül, hogy a címben szereplő homályos *Melite* földrajzi név tulajdonképpen *Malta* szigetének (szigetcsoportjának) ókori elnevezése. Ennek alapján pedig világossá lesz — amit egyébként a munka szövege is igazol — hogy csakugyan II. SZÜLEJMÁN háborúja a téma, mégpedig az a balsikerű tengeri hadjárat, amelyet a szultán 1565-ben vezetett a szigeten uralkodó johannita lovagrend ellen.²⁵ A munka szerzőjéről is kiderül egy és más; az, hogy a 16. század első felében született, protestáns vallású francia történetíró volt, valódi nevén Claude de la GRANGE, akinek szóban forgó opusán kívül más írásai is fennmaradtak. Végül megállapítható, hogy a munkácskát CARTIER tipográfus *Montauban* városkában nyomtatta.²⁶

Ez a nyomtatvány 1598-ban, tizenhat évvel a megjelenése után Magyarországon mindenképpen ritakaságszámba ment, sőt talán egyetlen példány volt. Feltehetőleg egy külföldön tanult erdélyi diák hozta magával Gyulafehérvárra. ISTVÁNYFI talán a fejedelmi könyvtárban bukkant rá, talán valamely magántékában ismerte meg. Mindenesetre a tárgyat annyira fontosnak találta — hiszen nemcsak a történettudósnak, hanem a diplomatának és a katonának is érdeklődési körébe vágott — hogy szükségesnek tartotta teljes egészében saját kezűleg lemásolni.

b) A forrásgyűjteménynek második, az előbbinél jóval terjedelmesebb részlete a „*Commentariorum de rebus Vngaricis ac Transylvanicis decas decima . . . auctore Joanne Decio Baronio*” teljesen világos képlet. A cím mindent megmond: jeles humanista történetíróknak, BARANYAI DECSI Jánosnak 1592–1598-ig terjedő magyar-erdélyi kortörténete ez a mű, amely elkészülte után közel 300 évig kéziratként lappangott, s csak 1866-ban vált közismertté, amikor a Magyar Tudományos Akadémia TOLDY Ferenc gondozásában megjelentette.²⁷

Amikor ISTVÁNYFI Erdélyben tartózkodott, BARANYAI DECSI munkája egészen újkeletű volt, nemcsak mint írásmű, hanem mint eseménytörténet is. Hiszen azokat a dolgokat ismertette, amelyek az imént lemondott BÁTHORI Zsigmond fejedelem uralkodásának utolsó éveiben mentek végbe, különös tekintettel Erdélynek — RUDOLF császár és MIHÁLY vajda szövetségében — a török ellen viselt háborújára, az ún. *bellum Sinanicumra*, vagyis a SZINÁN basa fölött 1595-ben aratott gyurgyevói győzelemre. BÁTHORI Zsigmond még fejedelmi széken ült, amikor BARANYAI DECSI ezt, a hiteles értesüléseken alapuló, fölényes

25. *Lexikon für Theologie und Kirche*. 2. Aufl. VI. Freiburg im Breisgau 1934. 836. p.

26. JÖCHER, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. II. Leipzig 1750. 1129. col. ADELUNG, Johann Christoph: *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinen Gelehrten-Lexico*. II. Leipzig 1787. 1577–1578. col. FIRMIN DIDOT frères: *Nouvelle biographie générale*. 28. Paris 1859. 828. col.

27. *Baranyai Decsi János Historiája 1592–1598*. Közli TOLDY Ferenc. Pest 1866. = *Monumenta Hungariae Historica*. II. oszt. Írók. 17.

humanista erudícióban fogant munkáját megírta. A szerzőnek még alkalma volt kéziratát hódoló ajánlással ZSIGMOND elé terjeszteni, remélve, hogy a fejedelem pártfogolni fogja nagyszabású tervét: egy, az egész magyar történetfelölelő tudományos história létrehozását. BÁTHORI Zsigmond feje fölött azonban (az 1596-i mezőkeresztesi csatavesztés óta) egyre sötétebb politikai viharfelhők tornyosultak, s érthető, ha nem tudott komoly figyelmet szentelni BARANYAI DECSI ügyének. Így a jeles tudós a marosvásárhelyi gimnáziumban, ahol tanárként működött, hiába várta a mecénási kegy megnyilvánulását.²⁸ BÁTHORI Zsigmond lemondásával és eltávozásával előállt új politikai helyzetben azonban ismét remélnie lehetett. Amikor megtudta, hogy a királyi biztosok egyike, ISTVÁNYFY Miklós jeles humanista, a páduai egyetem neveltje, egyszersmind Magyarországban a király után első közjogi méltósága — nem mulasztotta el kísérletét megismételni. Adandó alkalommal felhívta a propalatinus figyelmét Commentárjaira, s vele összefüggő nagyszabású tervére.

A nagyúr és a professzor érintkezéséről semmiféle értesülésünk nincsen, mégis bizonyosra vehető, hogy ISTVÁNYFY kedvező választ adott a folyamodónak. A bemutatott művet ui. — okkal — annyira kiválónak találta, hogy a nála levő kéziratot íródeákjával teljes egészében lemásoltatta, majd saját kezűleg átjavította. Így keletkezett kódexünk második összetevője.

BARANYAI DECSI művének ezt az ISTVÁNYFY-féle másolatát későbbi történetíróink nem ismerték. Szövegét más kéziratpéldányokból ismerte meg az utókor. 1866-ban a TOLDY-féle akadémiai kiadás sajtó alá rendezésekor csupán két kézirat volt ismeretes; az egyik egy, DÓKA Mihály nevű Pozsony megyei nemesúr tékájából került elő, a másik PRAY György történetíró hagyatékából. A KOVACHICH Márton György által megtalált Pozsony megyei példány az ISTVÁNYFY-éval egybevágónak látszik, amennyiben ugyanannak a X. decasnak teljes I—VI. könyvét és a VII. könyvnek 1—5. fejezetét tartalmazza. Ebből arra lehetne következtetni, hogy DECSI nem folytatta a megkezdett munkát: sem a X. decast megelőző tulajdonképpeni történeti részeket, sem a X. decast követő újabb események folyását nem írta meg. Ám ezt a feltevést legalább egyik részében megcáfolja a PRAY által fenntartott példány, amely a X. decasból további részleteket is tartalmaz, nevezetesen a VII—X. könyvet egészen, a XI. könyvből pedig az 1—2. fejezetet. Ez viszont arra vall, hogy BARANYAI többet írt meg tervbevett *Historiájából*, mint amennyit ZSIGMOND fejedelemnek és ISTVÁNYFY-nak bemutatótt. Valószínű, hogy a többet 1598 után készült, de hogy mennyi volt, az nem tudható. BOD Péter, aki *Magyar Athénusához* Erdélyben széles körű forráskutatást végzett, arra a következtetésre jutott, hogy DECSI az egész *Magyar Historiát* megírta, s hogy vonatkozó kézírata 1603-ban ISTVÁNYFY Miklós birtokában volt. TOLDY Ferenc nem tette magáévá ezt a nézetet, ám ugyanakkor SZILÁGYI Sándor elfogadta.²⁹

A zágrábi ISTVÁNYFY-kódex alapján ez a kérdés nem tisztázható. Az a körülmény ui., hogy benne csupán a X. decasnak említett könyvei vannak leírva — láttuk — nem perdöntő. Nem lehet kizártnak tartani, hogy BARANYAI DECSI később megírt decasait is eljuttatta ISTVÁNYFY-hoz, ezek azonban a propalatinus gyűjteményében külön kötetekbe kerültek. Vizsgálatot lehetne tartani arra

28. Uo. XI—XII., XXIII—XXIV., XXVI—XXVII. l.

29. Uo. XXV—XXX. l.

nézve, vajon a PRAY-féle kódex nem ISTVÁNYFY tékájából került-e ki. Okunk van a Pozsony megyei kéziratról is feltételezni, hogy a mi 185. sz. kódexünk szövege alapján készült másolat. ISTVÁNYFY ui. tudvalevőleg Pozsony megyében, Felbáron is birtokos volt, s ott gyakran tartózkodott. Kódexe tehát annak idején ott is jelen lehetett, s róla valamely közelálló személy másolatot vehetett.

c) Kódexünk harmadik kézírata, az „*Oratio Joannis Decii Baronii ad . . . principem . . . Sigismundum . . .*” ismét BARANYAI DECSI-nek egy írását tárja elénk, mégpedig egy, általunk nem ismert politikai tárgyú kisebb rétori művét. Nyilván nem ténylegesen elmondott beszédről van szó (egy tanár a fejedelemhez nem igen intézhetett adhortatiót), hanem egy, kinyomtatásra szánt, a törökellenes háború folytatására buzdító röpiratról, amellyel a szerző az 1598. év első negyedében, tehát ZSIGMOND uralmának végnapjaiban igyekezett a fejedelmi politikát támogatni a törökbarát közvéleménnyel szemben. Nincs kizárva, hogy az *Oratiót* nem is spontán lelkesedésből szerzette, hanem a fejedelmi udvartól nyert megbízás alapján.³⁰ Többet idevágólag egyelőre nem tudunk mondani. Határozottabb megállapításokra majd csak a szöveg tanulmányozása után kerülhet sor.

d) A gyűjtemény következő, negyedik tétele egyike azoknak a részleteknek, amelyek közvetlenül nem az 1598. év eseményeire vonatkoznak. *Hét fontos diplomáciai levél* szerepel itt deák írású másolatban. Zömük ZÁPOLYAI JÁNOS királyhoz kapcsolódik. Az első öt levél JÁNOS-nak V. KÁROLY császár fóruma elé terjesztett egy-egy vádirata FERDINÁND király ellen. Közülük kettő 1528-ban Tarnowból kelt, JÁNOS lengyelországi emigrációjából — kettő 1531—1532-ben Segesvárról, egy pedig keltezetlenül Budáról. E királyi leveleket két pápai missilis követi. Az egyik, 1537. aug. 24-i kelettel szintén JÁNOS királyhoz szól, a másik fél évszázaddal korábbról, 1478. ápr. 22-éről MÁTYÁS királyhoz. ISTVÁNYFY minden bizonynyal a gyulafehérvári fejedelmi archívumban talált rá e levelekre, s nem ok nélkül készítettetett másolatot róluk. Velük ui. olyan okmányok kerültek a kezébe, amelyek kiváltképpen alkalmasak voltak demonstrálni, hová vezetett JÁNOS királynak a törökkel való politikai kooperálása. A MÁTYÁSHOZ intézett pápai levelet is nyilván csak azért csatolta az előzőhöz, mert az szigorú szóval intette a királyt: *Ne cum Thurcia foedus ineat!* A törökellenesség volt ISTVÁNYFY gyakorlati politikájának elvi alapja, s ezt kívánta kidomborítani előkészületben levő nagy történeti munkájában is. *Historiájának* megfelelő fejezeteiben csakugyan nyomára lehet akadni e levelekből szerzett értesüléseknek.³¹

e) Az *Inscriptiones Romanae* című ötödik szakasz mindenképpen kívül áll a forrásgyűjtemény tárgykörén. Magyarország 16. századi kortörténetéhez ez a kis epigráfiai corpus valóban nem volt szükséges. Hogy mégis ide került, annak az a magyarázata, hogy ISTVÁNYFY mint vérbeli humanista, aki itáliai egyetemi évei alatt nyilván beletanult a római feliratok olvasásába, nem mehetett el bárbar közönyösséggel a lépten nyomon felbukkanó dáciai monumentumok mellett. Nemcsak mint történészt, de mint klasszikus filológust is érdekelték a kövek.

30. Uo. XXXIV. I. BÁTHORI Zsigmond 1598. ápr. 10-én elmondott búcsúbeszédét is BARANYAI DECSI írta.

31. ISTVÁNYFY, i. m. 108. p. V. ö. SZALAY László: *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században*. Pest 1859. 1—145. l. és Horváth Mihály *kisebb történelmi munkái*. I. Pest 1868. 319—373. l.

Lelkes buzgalommal jegyzett fel minden fellelhető inscriptiot, pontosan megjelölve lelőhelyüket is. Gyűjteményében bizonyára vannak olyanok is, amelyekre MOMMSEN a múlt században már nem talált rá, amelyek novumot jelentenek az őkortudomány számára.³²

f) A hatodik feljegyzés már ismét az 1598. év egyik fontos művelődéstörténeti tényét rögzíti, de kapcsolatban áll a 16. század első felének történetével is. Egy tudományos tárgyú és érdekű magánlevél ez, amelyet Stephanus ZAMOSIUS vagyis SZAMOSKÖZY István, Erdélynek e korban BARANYAI DECSI mellett másik kiváló humanista történetírója, a gyulafehérvári káptalani levéltár későbbi őre intézett ISTVÁNFFY és SZUHAY királyi biztosokhoz. A jeles tudós, aki — akárcsak ISTVÁNFFY — a páduai egyetem neveltje volt, s Itálián kívül beutazta Németországot is, ekkoriban már mintegy négy éve idehaza tartózkodott, s a hazai történelemre, mégpedig szintén a 16. századra vonatkozólag folytatott levéltári kutatásokat.³³ Korábban epigráfiával is foglalkozott; itáliai feliratgyűjteményét Páduában, 1593-ban nyomtatásban is megjelentette.³⁴ Lehet, hogy volt valami köze ISTVÁNFFY ez irányú gyulafehérvári tevékenységéhez is. Szóban forgó levelében azonban — tiszteletreméltó önzetlenséggel — nem a saját munkásságára kívánta a királyi biztosok figyelmét felhívni (noha nagyszabású történeti műve már feldolgozás alatt volt), hanem egy konkurrens írásra, amely mintegy 20 év óta a fejedelmi levéltárban hevert, s amelynek szerzője hat évvel korábban 1592-ben halt meg Kolozsváron.

Ez a mű a velencei származású, de hosszú ideig hazánkban élt Johannes Michael BRUTUS történetírónak 16. századi magyar históriája volt.³⁵ A szerző — miként TOLDY Ferenc megállapította — 1574-ben BÁTHORI István fejedelem hívására érkezett Kolozsvárra, hogy ura megbízásából megírja a magyarok történetét. Egy év múlva azonban, amikor BÁTHORI-t lengyel királlyá választották, vele ment Krakóba. Megfelelő források híján itt már csak arra vállalkozott, hogy BONFINI történetének folytatását írja meg. Programját 10 év alatt, 1571-ig terjedőleg sikerült is megvalósítania. Mégis BÁTHORI halála után állását veszítette s kénytelen volt új alkalmazást keresni. RUDOLF császárnál talált szolgálatot. Mint magyar királyi történetíró, most is Magyarország 16. századi történetének megírására vállalkozott, természetesen Habsburg érdekű beállításban. Pozsony városában — új forráskutatások alapján — mintegy öt esztendeig foglalkozott a *Historia* variánsának kidolgozásával. Húsz könyvből álló művét éppen befejezte, amikor arról értesült, hogy Krakóban készült, s ott hátrahagyott kézírata BÁTHORI Zsigmond erdélyi fejedelem kezébe került és kinyomtatás előtt áll.

32. A *Corpus inscriptionum Latinarum*ra gondolunk.

33. *Szamosközy István történeti maradványai*. 1566—1603. I—IV. Kiadta SZILÁGYI Sándor. Bp. 1876. = *Monumenta Hungariae Historica*. II. oszt. Írók. 21. és 28., 29. és 30. Az ide vágó adatokat I. 21. k. II. és IX. 1. A *Rerum Transylvanicarum libri* nagy része újabban magyarul is megjelent: SZAMOSKÖZY István: *Erdély története*. Ford. BORZSÁK István. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta SINKOVICS István. Bp. 1963.

34. ZAMOSIUS (Stephanus): *Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum*. Patavii 1593. Második kiadása LAZIUS, Wolfgangus: *Reipublicae Romanae commentarii*. Francofurti ad Moenum 1598. függelékében.

35. *Brutus János Mihály magyar királyi történetíró Magyar Históriaja 1490—1552*. Közli TOLDY Ferenc, illetve NAGY Iván. I—III. Pest 1863., 1867. Bp. 1876. = *Monumenta Hungariae Historica*. II. oszt. Írók. 12—14.

Ennek az anti-Habsburg szemléletű munkának a megjelenése nyilván a szerző vesztét okozta volna. BRUTUS tehát 1592 januárban — a publikálást magakadályozandó — a legnagyobb sietséggel Erdélybe utazott. Hogy s miként, nem tudható, de célt ért: kézirata nem ment sajtó alá, hanem visszakerült a fejedelmi levéltárba. Ő maga azonban megbetegedett, Kolozsvárt rekedt, s hamarosan meg is halt.³⁶

Bizonyos, hogy az olasz humanista sem a prágai udvarban, sem magyarországi barátai előtt nem árulta el, hogy az előző évtizedben egy Habsburg-ellenes magyar történetet írt. ISTVÁNFFY-ék számára tehát nagy meglepetés lehetett SZAMOSKÖZY közlése úgyannyira, hogy amikor a királyi biztosok egyike, PEZZEN jelentéstételre Prágába utazott, szükségesnek tartották a császári ház érdekei ellen felhasználható tudós kéziratot vele felküldeni.³⁷ SZAMOSKÖZY nemes törekvése tehát ekképpen teljes kudarcra végződött. BRUTUS első nagy *Historiája* nem sajtó alá, hanem a császári titkos levéltár süllyesztőjébe került. Annál nagyobb csalódás lehetett ez az erdélyi patrónus számára, mert — mint szóban forgó leveléből kiderül — már korábban is, BÁTHORI Zsigmond lemondása előtt kérelmezte a kinyomtatást.

Amikor a múlt század közepén TOLDY Ferenc az Akadémia megbízásából elvállalta BRUTUS *Historiájának* felkutatását — a PEZZEN által elvitt kéziratot semmiképpen sem tudta megtalálni. De nem maradt fenn ennek Erdélyben visszatartott másolata sem, pedig ezt a 17. század derekán BETHLEN Farkas még használta.³⁸ Csupán a Magyarországon készült második változat kéziratának egy-egy hiányos példánya került elő, mégpedig a bécsi Hofbibliothekből, illetőleg PRAY György hagyatékából; az utóbbi korábban a pozsonyi jezsuita kollégiumé volt.³⁹

g) A kódexünk hetedik részletében előforduló *okmányok* a császári seregnek a tizenöt éves háborúban aratott legkiemelkedőbb győzelmével, Győrnek 1598. április 5-én történt bravúros visszafoglalásával kapcsolatosak. Fentebb már említettük, hogy a győri siker híre mennyire megerősítette a királyi biztosok erdélyi pozícióját, s mennyire megkönnyítette eljárásukat. Érthető tehát, ha ISTVÁNFFY Rudolf császárnak 1598. ápr. 22-én kelt levelét, amely BÁTHORI Zsigmonddal a győri eseményt közölte, mint történelmi súlyú dokumentumot szükségesnek látta a maga számára feljegyezni; nemkülönben Adolf Graf SCHWARZENBERG (1547—1600) fővezérnek RUDOLF császárhoz intézett jelentését, amely úgy látszik másolatban a ZSIGMOND-nak szóló császári levélhez volt mellékelve. E dokumentumok adatai részletesen előadásra kerültek ISTVÁNFFY *Historiájában* is.⁴⁰

h) Igen érdekes kötetünk nyolcadik darabja is: a *krimi tatárok* fejedelmének, „KAZIKEREY”, helyesen GÁZI KERAJ vagy GÁZI GIRAJ kánnak 1598 májusában, valószínűleg Bahcsiszerájból BÁTHORI Zsigmond fejedelemhez intézett magyar nyelvű levele. Ennek a diplomáciai akciónak egyik okmánya ez, amely által BÁTHORI megkísérelte vesztegetéssel rábírní a kánt, hogy a szultáni parancs ellenére ne vonuljon fel Erdély ellen. E kísérletről, amelyben két követ (BER-

36. Uo. I. TOLDY bevezetése, különösen a XXIX—LXII. l.

37. Uo. LXVI—LXVII. és LXXVIII. l. és ISTVÁNFFY, i. m. 443—444. p.

38. BRUTUS, i. m. TOLDY bevezetése LXXII. és LXXVIII. l.

39. Uo. LXXIX—LXXX. l.

40. ISTVÁNFFY, i. m. 441—443. p.

NÁDFFY János és RÁCZ György) játszott fontos szerepet, bőven szól mind SZAMOSKÖZY, mind ISTVÁNFFY históriája.⁴¹ Jelen levél teljes sikerről látszik tanúskodni; benne a kán „*Erdéli Vraknak Vrának, Batori Sigmondnak*” s barátjának esküvel fogadja, hogy semmit sem fog ellene tenni. A kán valamelyik főembere által magyar deáknak tollba mondott üzenet a maga keleties stílusával élénk színfoltot alkot a latin nyelvű szövegek sűrűjében.

i) Szintén csaknem egzotikum számba menő dokumentumok kerülnek elénk a kilencedik szakaszban: MIHAIL VITEAZUL havasalföldi vajdának (ur. 1593—1601) és udvari bojárjainak latin nyelven kiállított oklevelei RUDOLF császárral 1598. június 9-én, a királyi biztosok révén megkötött szövetségi szerződésükről. Személyes diplomáciai tevékenységének ezeket az okmányait ISTVÁNFFY magától értetődően szintén teljes egészében lemásoltatta és saját kezűleg kijavítva illesztette be gyűjteményébe. Az okleveleket, amelyekben MIHÁLY *Vajvoda partium regni Vngariae Transalpinarum*nak címezi magát Tergoviste szőlőhegyei között, Szent Miklós püspök templomában, illetve monasteriumában állították ki. Szövegükkel, akárcsak a fent felsoroltakkal, az erdélyi kortörténetre nézve új hiteles kútfők birtokába jutunk. Annál örvedetesebb ez, mivel tudvalevőleg mind ISTVÁNFFY, mind SZAMOSKÖZY, úgyszintén a későbbi írók is feldolgozásukban tudatosan tartózkodtak okmányszövegek közlésétől.⁴²

k) Forrásgyűjteményünk tizedik, zárószakasza egy ismeretlen szerzőtől eredő *kronológiai táblázat* az erdélyi országrész kiemelkedő történeti tényeinek felsorolásával. ISTVÁNFFY-nak, minthogy Erdély múltjáról bővebb ismeretekkel aligha rendelkezett, készülő históriájához szüksége volt erre az 1143-ig, a századok hagyományoszerű betelepítéséig visszanyúló krónikaszerű áttekintésre.

*

Íme, a zágrábi Akadémia levéltárában őrzött 185. sz. ISTVÁNFFY-kódex tartalma kifejtve. Ismertetésemmel most nem annyira ISTVÁNFFY kéziratgyűjteményének, illetőleg könyvtárának történetéhez kívántam újabb bizonyossággal szolgálni — hiszen erre a korábban idehaza felfedezett darabok is elegendő igazolást nyújtottak —, hanem, amire ott nem keríthettem sort: bemutatni kívántam a történetíró forrásgyűjtő módszerét, s közvetve igazolni feldolgozásának a kései humanista historiográfiára jellemző komolyságát.

III. Feltételek a zágrábi Corvin-kódex vándorútjáról

1. Eddigi információink a zágrábi korvináról

Éppen száz éve annak, hogy Vatroslav JAGIĆ (1838—1923)⁴³ a jeles horvát tudós, akkoriban a berlini egyetemen az oszláv nyelvészet professzora Szentpétervárt, a császári könyvtárban összetalálkozott a mi RÓMER Flórisunkkal (1815—1889),⁴⁴ s felhívta ennek figyelmét egy, a zágrábi *Délszláv Tudományos és Mű-*

41. Uo. 445. p. SZAMOSKÖZY: *Erdély története*. 76—81. l.

42. ISTVÁNFFY, i. m. 444. p. SZAMOSKÖZY: *Erdély története*. 146. l.

43. *Enc. Jug.* IV. (Zagreb 1960.) 443—445. p.

44. SZINNYEI, i. m. XI. Bp. 1906. 1112—1113. h.

vészeti Akadémia (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti) könyvei között előforduló Corvin-kódexre. RÓMER a következő évben — az egyetem megnyitásának ünnepére — leutazott Zágrábba és az Akadémia elnökének, Franjo RAČKI-nak (1828—1894)⁴⁵ szívességéből tanulmány tárgyává tette a Corvin-kódexet. Tőle, a *Magyar Könyvszemlében* 1877-ben megjelent közleményéből szerezte a magyar tudományosság idevágó első értesüléseit.⁴⁶

RÓMER anélkül, hogy mélyebb kodikológiai vizsgálatot folytatott volna, az akkori tudományosság kívánalmainak megfelelő leírást adott a kódexről. Ami két lapnyi cikkéből kiderül, az lényegében a következő.

Egy díszesen kiállított kódexről van szó, amely HILARIUS PICTAVIENSIS-nek *De Sancta Trinitate libri XII* című művét tartalmazza. A kódex anyaga a legfinomabb hártya. Egy-egy ternio 10 levélből áll. Minden lapon szép kerekded írással 35 sornyi szöveg foglal helyet. Díszítése olaszos. A címlapnak E alakú miniatúra-kompozíciója vörös, fehér, zöld és kék „szíjakkal” van ízlésesen összefonva; a keretbe felül HILARIUS püspök mellképe, lent MÁTYÁS király címere van beillesztve. A kódex többi lapján előforduló iniciálék egyszerűen kékek. A kötés vörös, vagy inkább meggyesbarna bársony, a kötők vörös atlaszból valók. A kódex háta (gerince) hiányzik. Arany szegélyén zöld kereszt és vörös vonalakkal alkotott díszítés *Hilarius (De) Trinitate* felirattal.

Végül ami a kódex birtokosait illeti, e tekintetben — így nyilatkozott RÓMER — csupán egyetlen támpont adódik, egy papírlapocskán ez a felirat: *Ex libris J[oannis] C[omitis] Draskovich. In Bib. Zagr. Anno 1826.*

RÓMER-nek e bemutató cikke — jóllehet a bibliográfiai leírásnak néhány elemi részletét (nagyságot, terjedelmet) elmulasztotta megadni — mindmáig a legalaposabbnak mondható. Újabb korvina-kutatóink az elmúlt száz év során ismételtelen vizsgálat alá vették ugyan a zágrábi korvinát, de vele részletesebben nem foglalkoztak, ellenben eltérő információikkal zavart keltettek.

HEVESY Andrásnak Párizsban, 1923-ban kiadott francia nyelvű összefoglaló műve (*La bibliothèque du roi Matthias Corvin*), majd FRAKNÓI Vilmos, FÖGEL József, GULYÁS Pál és HOFFMANN Edit közös munkájaként pár évvel később, 1927-ben megjelent hasonló jellegű album (*Biblioteca Corvina. Mátyás király könyvtára*), úgyszintén a HOFFMANN Edit által önállóan megírt szélesebb tárgykörű 1929. évi publikáció (*Régi magyar bibliofílek*), végül CSAPODI Csaba és CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára 1969-ben megjelent jeles kiadványa (*Bibliotheca Corviniana*) — a korvina kataszterének keretében — tömör lexikális formák között ismételtelen informáltak bennünket a *Hilarius-kódexről* is. Legyen szabad adataikat egy összefoglaló táblázatban bemutatni, kiegészítve ezt BERKOVITS Ilonának egy alkalmi cikkében közölt 1965. évi adataival.

Táblázatunkról két dolgot lehet leolvasni. Egyrészt azt, hogy CSAPODIÉK-ig egyik kutató (kutatócsoport) sem nyújtott kódexünkről hiánytalan formai leírást; a kódex anyagát három kiadvány mulasztotta el megemlíteni, méretét, illetőleg terjedelmét kettő-kettő, írástípusát négy, díszítését és korát egy. Másfelől szembe-tűnő az is, hogy ugyanabban a vonatkozásban az információk nemegyszer ellentmondanak egymásnak. Pl. a kódex egyetemi könyvtári régebbi jelzete HEVESY-nél

45. *Enc. Jug.* VII. (Zagreb 1968.) 5—6. p.

46. RÓMER Flóris: *Adalékok a Corvina történetéhez.* = *Magyar Könyvszemle.* 1877. 349—350. l.

A kódex	HEVESY 1923	FRAKNÓI— FÖGEL 1927	HOFFMANN 1929	BERKOVITS 1965	CSAPODI 1969
Őrzési helye, jelzete	Zagreb, Egyetemi, korábban Múzeumi Könyvtár, No 257. S. M. XI. C. 3.	Ugyanaz	Ugyanaz	Zagreb, Egyetemi Könyvtár, R. 4071	Zagreb, Nemzeti és Egyetemi könyvtár R. 4071
Anyaga	—	Pergament	—	—	Pergament
Mérete	242 × 350 mm	4-rét	—	234 × 340 mm	240 × 343 mm
Terjedelme	268 f. (!)	134 fol.	—	—	134 fol.
Írása	—	—	—	—	Humanistica rotunda
Scrip-tora	—	—	—	—	Ismeretlen
Díszíté- tése	—	Címlapon indafonatos keretdísz Mátyás kir. címerével	Flórenzi, ill. budai eredetű	Címlapon firenzei jellegű indafonatos keretdísz; több nagyobb iniciáléval	Flórenzi
Kora	—	XV. sz.	1460—1470	1460-as évek	1460—1470
Kötése	Vörös bársony csatokkal	Eredeti vörös bársony, színes díszítésű arany metszés-sel	Bársony Corvin-kötés	Kötés megsemmisült, színes arany metszés	Eredeti vörös bársony Corvin-kötés, színes mintájú arany metszés-sel
Ko-rábbi birto-kosa	J. C. Drakovich, Zagreb, 1826	Ugyanaz	Mátyás király	—	1826-ban gr. Drakovich János birtokában

egészen más, mint FRAKNÓI-FÖGEL-nél, vagy HOFFMANN-nál. A kódex mérete négy helyen szerepel, de mindenütt másként. Terjedelem tekintetében csak HEVESY adata feltűnően eltérő, bár ez nyilván sajtóhibából ered; a megadott 268 folió helyett nyilván paginát kell érteni. Ami a kötést illeti, HEVESY és HOFFMANN nem említi az aranymetszést, a többiek nem szólnak csatokról, BERKOVITS pedig — négy megállapítással szemben — a kötést megsemmisültnek jelenti ki. A RÓMER által felemlített 1826. évi birtokost pedig csak a HEVESY- és CSAPODI-féle kiadvány regisztrálja.

E zavaros információk tisztázásával talán nem is kellene foglalkoznom, hiszen korvina-kutatásunk ez idő szerint CSAPODI Csabánál és Cs. GÁRDONYI Kláránál hivatott tudósok kezében van, s ennél fogva biztosra vehető, hogy a vonatkozó irodalomból előbb-utóbb minden efféle, hanyagságból eredő ellentmondás ki fog küszöbölődni. Engem tulajdonképpen a *Hilarius-kódex*nek csak a possessor-kérdése érdekel az ISTVÁNYFŰ-téka problematikája kapcsán. Érdemben csupán ezzel kívánok foglalkozni. Mégis, ha már egyszer alkalmam volt e korvinát megtekinteni, talán illetéktelenül is szabad lesz a formai leírás tisztázásához hozzájárulnom.

2. Helyesbítések

Mint korrigendát legyen szabad a következőket megemlítenem.

a) A kódex régi jelzete a felső kötéstábla belsejére, a bal felső sarokba beragasztott címkén ekképpen olvasható: *Cod. Univ. (olim Museal) No. 257*. Semmi több! Új jelzete pedig ugyanott, egy lejjebb beragasztott másik címkén ez: *Kr. Sveuč. Biblioteka u Zagrebu R. 4071*.

b) Nagysága: a kötéstáblán mérve 248×350 mm, a pergamentlapokon 240×345 mm.

c) Terjedelme valóban 134 beírt pergament-fólió.

d) Kötése — ezt hangsúlyozni kell — nem semmisült meg! A fatáblákra húzott eredeti lilás-vörös bársonyborítás imitt-amott erősen kopott állapotban, de megvan. A bársony csupán a kötet hátáról (gerincéről) szakadt le; e részen csupánszon látható a fűzést tartó 5 szarvasbőr csík. A felső kötéstábla bársonyán tisztán látható az egykori csatok nyoma, mégpedig a felső és alsó peremen egy-egy, a hosszanti peremen kettő-kettő. Az alsó kötéstáblán pedig ma is megvan két eredeti sárgaréz-kapocs, mégpedig az alsó és az egyik oldalsó. A RÓMER által említett vörös atlasz-kötőknek azonban semmiféle nyomuk sincs. Halványon bár, látható az eredeti aranymetszés is úgy, ahogy RÓMER leírta.

3. A possessorok kérdése

Tulajdonképpeni tárgyunkra térve, az alábbiakban a kódex régi possessorainak felderítéséhez szeretnék hozzájárulni. Családtörténeti vizsgálódással próbálok nyomokat keresni annak kérdésnek tisztázásához, mikor, mi módon kerülhetett a *Hilarius-kódex* a DRASKOVICH-családhoz, Horvát-Szlavónországba.

Ezt megelőzőleg azonban a zágrábi közgyűjteményekhez való múlt századbeli viszonyát kell tisztáznunk. Fentebb, az a) pont alatt ismertetett vignetta arra vall, hogy korvinánk mielőtt még az *Egyetemi Könyvtár (Sveučilisna biblioteka)* állományába került volna, az 1846-ban megalakult *Horvát Múzeum (Muzej*

Hrvatske), pontosabban ennek könyvtára, a *Muzejska knjižnica* birtokában volt. A Múzeum részéről történt átadás az Egyetem szervezése kapcsán, 1876-ban történt, miután a *Muzejska knjižnica* egyesült az *Egyetemi Könyvtárral*. Hogy a Múzeumhoz mikor és hogyan került a kódex, arra nézve is van értesülésünk D. ČUKOVIĆ ide vágó cikkéből.⁴⁷ Innen tudjuk, hogy a *Hilarius-kódex* — akárcsak a fentebb ismertetett ISTVÁNFFY-kódex — egyik darabja volt annak a több ezer kötetből álló gyűjteménynek, amelyet a nyomtatott ex-librisen feltüntetett 1826. évi tulajdonos, J. C. DRASKOVICH, vagyis DRAŠKOVIĆ Janko 1838-ban az általa alapított *Čitaonica Ilirskának* használatra átengedett, majd 1850-ben, amikor a *Čitaonica* megszűnt, a *Muzejska knjižnicának* ajándékozott.⁴⁸

Megismerve kódexünknek a grófi magángyűjteménytől a horvát *Nemzeti és Egyetemi Könyvtár*ig megtett útját, kívánatos lenne azt a vándorutat is nyomon követni, amelyet a budai királyi vártól a trakostyáni kastélyig s a zágrábi palotáig bejárt. Meg kell azonban vallanunk, hogy ezt a problematikus feladatot jelen tanulmányunk keretében megoldani nem tudjuk. E tekintetben egyelőre, vagyis mindaddig, amíg levéltári kutatásokkal idevágó pozitív bizonyítékok elő nem kerülnek, semmi biztosat mondani nem tudunk. Csupán hipotéziseket állíthatunk fel avégből, hogy általuk a további vizsgálódásoknak szempontokat nyújtsunk. Célunkat — mint említettük — genealógiai és művelődéstörténeti támpontok alapján „valószínűsítészámítási” eljárással próbáljuk megközelíteni.

a) *A Draskovichok megmagyarosodása*

Vizsgálódásunk első lépéseként azt a kérdést kívánjuk tisztázni, milyen kapcsolatai voltak a DRASKOVICH-családnak 1490-től, MÁTYÁS király halálától 1826-ig, DRAŠKOVIĆ Janko ex-libris-ének a *Hilarius-kódex*ben való megjelenéséig Magyarországgal, a magyarsággal, a magyar kultúrával. Ez által véljük ui. megvetni azt az alapot, amelyre további következtetéseink támaszkodhatnak.

Figyelmünket a családi leszármazás idősebb ágára kell fordítanunk, mint-hogy ez a vonal az, amelyen DRAŠKOVIĆ Janko, mint utolsó tag szerepel. Ha szemügyre vesszük e részben a családfát, meglepetéssel észlelhetjük, hogy ez a tőszyökeres dalmát-horvát familia a 16. század első harmadától fogva a 17. század végéig, csaknem másfél évszázadon keresztül éppen olyan erőteljesen Magyarország felé tájékozódott, akárcsak a ZRÍNYIEK és más előkelő horvát családok.⁴⁹

A család férfitagjai négy nemzedéken át következetesen magyar nőt vettek feleségül, Magyarországon igyekeztek birtokot szerezni, miközben kultúrában és érzésben erőteljesen összeforrtak a magyar főnemességgel. Nyilvánvaló, hogy ezt az orientációt a politikai helyzet, a török veszedelem váltotta ki. Vagyis: ugyanarról a folyamatról van itt szó, amely az alsóbb horvát társadalomrétegek körében is megnyilvánult, amelynek során a jelzett korszakban a kisebb nemesi családok, sőt a jobbágy-parasztok is iparkodtak a Drávától északra, magyar földre, főkép-

47. ČUKOVIĆ, Dana: *Korvinova knjižnica*. = *Narodna Knjižnica* (Zagreb) 1958. 106—108. p. E cikk xeroxmásolatát SIMON JURIĆ kollégám, a zágrábi Nac. i Sveuč. biblioteka osztályvezetője volt szíves rendelkezésemre bocsátani. Köszönet érte.

48. ČUKOVIĆ, i. h. 108. p.

49. NAGY Iván, i. m. III. 390—394. l.

DRASKOVICH
(DRAŠKOVIĆ)

Bartolomej-Bertalan
(†1527)
∞ Utješenić Anna

I. Juraj-György
győri püspök, c. kalocsai
érsek (1515—1587)

Gašpar-Gáspár
báró, a horvát végvárok
főkapitánya
∞ Ormosdi Székely Katalin

II. Ivan-János
horvát bán
(1550—1613)
∞ Istvánffy Éva

II. György-Juraj
zágrábi,
majd győri püspök
(1599—1650)

III. János-Ivan
gróf, horvát bán
Magyarország nádora
(1603—1648)
∞ Thurzó Borbála

IV. János-Ivan
kir. főudvarmester
(†1692)
∞ Nádasdy Magdolna

II. Miklós-Nikola
magyar országbíró
(†1687)
∞ Nádasdy Krisztina

pen a töröktől kevésbé veszélyeztetett nyugati, északnyugati megyék területére áttelepülni.

A DRASKOVICHOK számára ez az út a Mohács utáni időkben nyílt meg annak a házasságnak révén, amelyet az egyik családtag, *Bartolomej-Bertalan* JÁNOS király nagyhatalmú kincstárnokának, FRÁTER *György*nek a húgával UTJEŠENVIĆ Annával kötött. E révén Bartolomej DRASKOVICH családotól Magyarországra költözött s itt is halt meg: Nagyváradon, 1527-ben. Fiai FRÁTER György támogatásával szinte máról holnapra az élvonalbeli magyar családok közé emelkedtek.

Az egyik fiú *I. Juraj-György* (1515—1587), akit nagybátyja Itáliában taníttatott, a győri püspöki székbe és a kalocsai érsek rangjára emelkedett, egyszerűen magyar udvari kancellár, sőt királyi helytartó lett. Ezzel a kiváló főpappal, aki pályája kezdetén zágrábi püspök és horvát bán is volt,⁵⁰ s aki még mélyen a délszláv kulturális közösségben gyökerezett, indult meg a DRASKOVICHOK magyarosodása. György püspök már olyannyira magáénak érezte a magyar nyelvet, hogy indíttatva érezte magát egy jeles hittudományi munkának VINCENTIUS

50: Uo; 390—391. l. MARGALITS, i. m. II. 538., 582—583. l.

LIRINENSIS *Commonitorium*ának lefordítására és 1561-ben *Igen szép könyv* címen való kinyomtatására.⁵¹

Minden bizonnyal ugyanez a változás ment végbe DRASKOVICH Bartolomej másik fiának *Gáspár-Gáspárnak*, a horvát végvárok főkapitányának életében is. Ő volt a családban az első, aki magyar nővel lépett házasságra, feleségül véve ORMOSDI SZÉKELY Katalint, egy Magyarországon, Stájerországban és Szlavóniában birtokos oligarcha család sarját.⁵² Felesége révén nyilván ő is megtanulta horvát anyanyelve mellé a magyart, s kétnyelvűvé lett, akárcsak bátyja és utódai.

Tovább ment ezen az úton a következő nemzedék is. Gáspár fia, II. *Ivan-János* (1550—1613) jeles katona, a hírneves törökverő ERDŐDY Tamás bán fegyvertársa és a tizenöt éves háború legnehezebb időszakában horvát bán — ugyancsak magyar nőt vett feleségül, mégpedig Magyarország akkori legfőbb méltóságának, a tudós ISTVÁNYFI Miklósnak legidősebb lányát, Évát. E házassággal a DRASKOVICH-család a Varasd megyei vinicai váruradalomnak is birtokába jutott; így egyszerre növelte meg horvátországi feudális bázisát és magyarországi politikai, társadalmi jelentőségét.⁵³ ISTVÁNYFI Éva férje — szintén humanista műveltségű férfiú — a horvát—magyar kulturális-lelki szimbiózisnak egyik legkiválóbb reprezentánsa lett. Őt, minthogy már anyanyelve is magyar volt, éppen úgy lehet magyarnak, mint horvátnak tekinteni. Jeles magyar nyelvű fordítása, az 1610-ben kinyomtatott GUEVARA-féle *Horologii principum*, valamint fennmaradt, magyarul írt levelei⁵⁴ határozott tanúságot tesznek erről. S talán nem jelentőség nélkül való az a tény sem, hogy élete utolsó szakaszát Pozsonyban töltötte, ott halt meg és a domban van eltemetve.⁵⁵

Semmiképpen sem tekinthető tehát véletlennek, hogy ebből a DRASKOVICH—ISTVÁNYFI-féle házasságból született következő nemzedék egyik tagját, DRASKOVICH III. *János-Ivánt* (1603—1648) a magyar rendek 1646-ban Magyarország nádorává választották. Az ő belenövését a magyar társadalomba tehát a kortársak is teljesnek érezték. Nem ok nélkül. A magyar nyelvet, a magyar kultúrát ő is az anyatejjel szívta magába, s — mint közvetlen elődei — ő is olaszországi humanista iskolázással nemesítette azt európaivá. Követte apja és nagyapja példáját abban is, hogy ugyancsak magyar asszonyt vett nőül, THURZÓ Borbálát, a nagy protestáns nádornak, THURZÓ Györgynek egyik katolikus hitre tért leányát; érdemeiért Magyarországon kért a királytól birtokot (a magyaróvári uradalmat) s ugyanott magyar földbe tért örök nyugalomra.⁵⁶ Ámde — jellemző módon —

51. BORSA Gedeon—HERVAY Ferenc—HOLL Béla stb.: *Régi magyarországi nyomtatványok*. 1473—1600. Bp. 1971. 203. l. 164. sz. SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár*. I. Bp. 1879. 21. l. 43. sz.

52. NAGY Iván, i. m. III. 390. l. és X. Pest 1863. 560—561. l. MARGALITS, i. m. II. 582—583., 608., 725—731. l. Nyilván e házasság által szerzett hatalmi bázis tette lehetővé Gáspár számára 1568-ban a trakostyáni vár és uradalom megszerzését, s a családnak Szlavóniában való újra meggyökeresedését.

53. NAGY Iván, i. m. III. 390., 392. l. SZINNYEI, i. m. II. 1077. h. *Enc. Jug.* III. 80. p.

54. SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár*. I. 192. l. 421. sz. SZERÉMI: *A Draskovichok trakostyáni levéltárból*. = *Történelmi Tár*. 1893. 440—444. l.

55. GYÖRI Vilmos: *Pozsony története*. Pozsony 1911. 98. l. Téves a szerzőnek az az állítása, hogy DRASKOVICH János nádor nyugszik a dombban; valóban a nádor atyja, DRASKOVICH II. János bán a kriptá halottja.

56. NAGY Iván, i. m. III. 390., 392. l. SZINNYEI, i. m. II. 1078. h. *Enc. Jug.* III. 80. p.

még ez a nádorrá lett DRASKOVICH sem szakadt el a horvátságtól; a horvátországi és szlavóniai birtokok szinte kötelezték a családot az ország társadalmi-politikai vezetőszererepére, s ezzel együtt az ősi etnikumhoz és kultúrához való ragaszkodásra. Ebben a kettősségben azonban DRASKOVICH nádor sem érzett semmiféle ellentmondást. Akkoriban Magyarország és Horvát-Szlavónország kettős tagozottságában is szerves politikai egységet jelentett, s egy testet alkotott a horvát és magyar nemesség is⁵⁷.

Magyar földön, a magyar társadalom keretében élte le élete nagy részét ISTVÁNYFI Éva másik fia II. György-Juraj (1599–1650) is, mégpedig ugyanúgy a papi pályán mint a nagyapa testvére, a fentebb említett I. Juraj-György. Magasabb képzettségét ez a fiú is Itáliában szerezte, mégpedig PÁZMÁNY Péter jóvoltából — a római *Collegium Germanico-Hungaricum*-ban. Az előkelő származás, valamint a tudományos képzettség az ő számára is meghozta a püspökséget: előbb (1528) címzetes pécsi, majd (1535) valóságos győri püspök lett. Mint testvére a nádor, ő is teljes erejével támogatta az ellenreformáció mozgalmát. Tanulmányunk második részében már említettük, hogy ő vetette meg 1636-ban a soproni jezsuita kollégium alapját, megajándékozván azt a nagyapjától, ISTVÁNYFI Miklóstól örökölt könyvgyűjteménnyel. Benne is elválaszthatatlan egységben forrt össze a magyar és horvát kultúra.⁵⁸

A DRASKOVICHOK családtörténetének ez az iránya még a következő nemzedék életére is jellemző maradt. A nádor fiai IV. János-Iván (†1692) és Miklós-Nikola (†1687) is magyarországi családi kapcsolatokban keresték és találták meg boldogulásukat. Mindketten a Dunántúl egyik leggazdagabb, leghatalmasabb urának, a később tragikus véget ért gróf NÁDASDY Ferenc országbírónak leányait vették nőül: János-Iván Magdolnát, Miklós-Nikola pedig Krisztinát.⁵⁹ E házasságokkal a család Magyarország belsejében is megtelepedett, megszerezvén a NÁDASDYAK terjedelmes sárvári uradalmát.⁶⁰ Így akkora újabb társadalmi-politikai tekintélyre tett szert, hogy Miklós-Nikola személyében a magyar rendek ismét egy DRASKOVICH-ot helyeztek az ország egyik legmagasabb méltóságába, az országbíróságba. S ő e pozíciójában is a magyar—horvát rendi-nemzeti érdekek képviselője volt az uralkodóházzal szemben.⁶¹ Úgy látszott, hogy a család immár két vonalon is folytatni fogja a magyar vérségi-szellemi kötelékek szövését és a szűkebb magyar társadalomba való beépülését. De nem így történt!

b) A Draskovichok visszafordulása

A DRASKOVICHOK másfél évszázadig tartó magyar társadalmi orientációja a 17. század végével abbamaradt. IV. János-Iván és II. Miklós-Nikola után lezárult a tősgyökeres magyar családokkal való következetes házasságkötések kora.

57. L. DRASKOVICH nádor kiterjedt magyar nyelvű levelezését: SZERÉMI, i. h. 446—458., 631—634. l.

58. NAGY Iván, i. m. III. 390., 392. l. SZINNYEI, i. m. II. 1075—1076. h. *Enc. Jug.* III. 82. p. Magyar nyelvű leveleit l. SZERÉMI, i. h. 636—639. l.

59. NAGY Iván, i. m. III. 390., 393. l. és VIII. Pest 1861. 19. l. *Enc. Jug.* III. 80. p.

60. Az uradalom megszerzése 1677-ben történt II. Miklós részéről. L. JUHÁSZ Lajos: *Sárvár viszálya a Draskovich grófokkal. = Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére.* Bp. 1937. 283. l.

61. NAGY Iván, i. m. III. 393. l. Magyar nyelvű levelezésüket l. SZERÉMI, i. h. 643—647. l.

A 18. századdal az általunk figyelemmel kísért főágon megkezdődött a DRASKOVICHOK visszavonulása szűkebb ősi hazájukba, és egyszersmind a magyar szellemiségtől való eltávolodásuk is. Ezt a visszafordulást — akár csak a korábbi felénk fordulást — a politikai helyzet lényeges változása idézte elő. Mihelyt a török hódítók kiszorultak a Kárpát-medencéből és végetért Horvát-Szlavónország ellenséges fenyegetettsége, a nagy horvát főúri családok számára nem volt többé életkérdés a magyar arisztokráciához való kapcsolódás, úgy érezték, ezután már a saját lábukon is megállhatnak. Erősíthette ezt az önállósulási törekvésüket a Habsburg uralkodóház elleni közös magyar—horvát függetlenségi mozgalomnak, az ún. WESSELÉNYI-összeesküvésnek tragikus kudarca. A DRASKOVICH-család, amely amúgy sem keveredett bele ebbe a politikai akcióba, éppenúgy, mint az egész horvát-szlavón nemesség, végérvényesen levonta a következtetéseket ZRÍNYI-ék, FRANGEPÁN-ék tragédiájából: 1671 után fenntartás nélkül az uralkodóház politikája mellé szegődött. A RÁKÓCZI-felkelést már nem volt hajlandó támogatni, sőt fegyveresen is szembeszállt vele. A 18. század további folyamán ez, a társadalmi-politikai életben beállt fordulat szellemi síkon is mind erőteljesebben kibontakozott.

DRASKOVICH nádor fiainak nemzedékét a 19. század elejéig négy olyan generáció követte, amelynek házasságkötésében, közéleti szerepében és kultúrájában

DRASKOVICH (DRAŠKOVIĆ)

IV. János-Ivan
kir. főudvarmester
(†1692)
∞ Nádasdy Magdolna

V. Ivan-János
cs. tábornok, horvát bán
(†1733)
∞ Katharina Gräfin Brandis

Josip Kazimir
cs. táborszernagy
(1714—1765)
∞ br. Malatinszky Zsuzsanna

VIII. Ivan
cs. ezredes
(1740—1787)
∞ br. Malatinszky Eleonóra

Janko
az illír mozgalom egyik vezetője
(1770—1856)
∞ baronica Franziska Kulmer

a vázolt új, dinasztikus és ezzel egybehangolt horvát nemzeti orientáció mindinkább kidomborodott. Íme, a családfa.⁶²

A nádor fia, *IV. János-Ivan* kir. főudvarmester éppenúgy, mint atyja és nagyatyja, még osztatlan lélekkel volt magyar és horvát, ugyancsak a szűkebb Magyarországon, Lékán halt meg, s nyilván magyar földbe temetkezett.⁶³ NÁDASDY Magdolnától született fia, *V. Ivan-János* (†1733) — anyanyelve és neveltetése alapján — még részese kellett hogy legyen a magyar kultúrának, ámde teljesen idegenül állt szemben a magyar függetlenségi eszmével. 1704-ben császári zászló alatt harcolt II. RÁKÓCZI Ferenc seregei ellen; érdemeiért utóbb tábornoki rangot kapott, majd röviddel halála előtt elnyerte a báni méltóságot is. A nagy lelki változást jelzi házassága is. Felesége egy előkelő osztrák grófi család sarja, Katharina Gräfin BRANDIS volt.⁶⁴

A következő nemzedéket képviselő *Josip Kazimir* (1714—1765) anyja révén már nyilván német nyelven, német szellemben nevelkedett. Őt tekinthetjük a családban a német—horvát műveltség első reprezentánsának. Ő már hivatászerűen császári katonatiszt volt. Résztvett a MÁRIA TERÉZIA alatt folyt dinasztikus háborúkban és a katonai ranglétrán altábornagysáig emelkedett. Felesége báró MALATINSZKY Zsuzsanna⁶⁵ ugyan magyarországi család sarja volt, de ennek — minthogy a familiáról semmiféle közelebbi információnk nincs — aligha tulajdoníthatunk jelentőséget.

Ugyancsak az új, dinasztikus szellemű arisztokrácia tipikus pályáját, a császári hadseregben való szolgálatot választotta hivatásául József Kázmér fia: *VIII. Ivan*. Ő ezredességgé vitte. Nevét nem is mint katona, hanem mint a felvilágosodás buzgó propagátora tette híressé mind Horvátországban, mind Magyar- és Erdélyországban. (Az utóbbi helyen, mint az I. székely határőrezred tisztje tartózkodott hosszabb időn át.) Ő volt tudvalevőleg a hazai szabadkőműves mozgalom egyik sajtószerepítő szervezőjének, az ún. *Draskovich-obszervanciának* megalapítója. Hogy magyar műveltsége milyen fokú volt, nem tudjuk, bár felesége — ha értesülésünk nem téves — szintén MALATINSZKY bárónő volt: Eleonóra, vagy Apollónia.⁶⁶

Ennek a külön szabadkőműves ezredesnek fiaként született 1770-ben DRAŠKOVIĆ *Janko*, a már többször említett lelkes horvát hazafi (†1856), Ljudevit GAJ mellett az illír mozgalom legkimagaslóbb alakja, az a családtag, akinek exlibrisével az eddig előkerült ISTVÁNFY-kódexekben és a szóban forgó *Corvin-kódexben* találkozhattunk. Benne érte el tetőfokát a család visszahorvátosodása; neve valóságos jelképe lett a magyar politikai és kulturális kapcsolatoktól sza-

62. A családfa, miként fentebb a 12. jegyzetben említettem, NAGY Ivánnál, i. m. III. 390—394. l. hiányos; a IV. János-Ivantól Jankoig terjedő kapcsolatokat Ivan FILIPOVIĆ zágrábi levéltárnok kolléga segítségével tudtam tisztázni.

63. Vö. az 59. jegyzetvel!

64. NAGY Iván, i. m. III. 390., 393. l. *Enc. Jug.* III. 80. p.

65. A MALATINSZKY-családról alig tudunk valamit, s ennél fogva velük kapcsolatban állást nem foglalhatunk. NAGY Iván, i. m. III. 390. l. és VII. Pest 1860. 277—278. l.

66. NAGY Iván, i. m. III. 390—394. l. nem említi a családnak ezt a jellegzetes tagját *Enc. Jug.* III. 80. p. Szabadkőműves szerepléséről ABAFI, Ludwig: *Geschichte der Freimaurerei in Österreich—Ungarn.* V. Bp. 1898. 142—147., 195—196., 344. l. LENNHOF, Eugen—POSNER, Oskar: *Internationales Freimaurerlexikon.* München—Zürich—Wien 1932. 378—379 col. Nejére vonatkozó értesülésem, éppenúgy mint Josip Kazimir esetében, Ivan FILIPOVIĆ szíves közlésére támaszkodik.

badulni igyekvő horvát polgári és nemesi értelmiségnek. Élettársául is egy horváltá vált német családból, a KULMER bárói házból származó leányt választott. Úgy tűnt, hogy ő tudatosan és végképpen eltemette családjának magyar tradícióit.⁶⁷

Ezt a kissé hosszadalmas genealógiai szemlét azért tartottuk szükségesnek, mert csakis az így feltárt művelődéstörténeti információk birtokában kísérlethetjük meg tisztázni: mikor, kinek a révén kerülhetett a *Corvin-kódex* a DRASKOVICH-család birtokába.

További nyomozó eljárásunkban a kizáró módszer alkalmazásával igyekszünk előrejutni.

c) A 18. századi Draskovichok indifferenciája

Legelső sorban igen nagy valószínűséggel kizárhatjuk a lehetőségek sorából azt az esetleges feltevést, hogy a *Corvin-kódex*et a familia 18. századi tagjai szerették volna meg. Nem azért tehetjük ezt, mintha az akkori családtagok nem lettek volna korszerűen művelt, könyvvel élő, könyvbarát emberek. Hiszen V. János-Ivan még — elődeihez hasonlóan — a bolognai egyetemen tanult.⁶⁸ József Kázmérről a jezsuita-humanista műveltségen túl fel kell tenni, hogy elméletileg képzett katona volt, hiszen a tábornaszernagyi (Feldzeugmeister) rang csak műszaki, vagy tüzérszetteknek járt ki. A szabadkőműves VIII. Ivan pedig bizonyosan már francia iskolázottságot is nyerhetett, hiszen másként nem olvashatta volna az enciklopedisták műveit, enélkül viszont aligha lehetett volna az egykori magas értelmiség köreiből, a páholyokban kimagasló vezéregyéniség. DRASKOVIC Janko meg már kifejezetten kulturális missziót töltött be; ő volt 1838-ban az első horvát közművelődési intézményeknek, a *Čitaonica Hirsčanak* az alapítója.⁶⁹ Nem is az igényes műveltség hiánya miatt tartjuk valószínűtlennek a *Corvin-kódex* megszerzését a 18. századi DRASKOVICHOK részéről. Sokkal inkább magyar kultúrájuknak lehanyaglása, illetve magyar családi kapcsolataiknak eljelentéktelenedése miatt. Láttuk, hogy a szóban forgó családtagok feleségei között egy sem volt olyan, akiről feltehető lenne, hogy családi örökségként hozta volna magával MÁTYÁS király kódexét. De aligha lehet szó arról is, hogy valamelyik most említett családtag egy korvinát megvásárolt volna. Egyrészt azért nem, a korábbi századokban Nyugatra vándorolt *Corvin-kódex*ek ekkoriban már úgyszólván csak fejedelmi könyvtárakban fordultak elő, s mint ilyenek a könyvpiacra nem kerülhettek.⁷⁰ Másrészt azért nem, mivel a horvát nemzeti öntudatukban megerősödő DRASKOVICHOK-at már aligha érdekelte, egy szinte szakrális jelentőségű magyar kultúrtörténeti emlék; ennek megszerzéséért nagy anyagi áldozatot aligha hoztak volna.

67. NAGY Iván, i. m. III. 394. l. DRAŠKOVIĆ Janko leszármazását nem tudta kideríteni; ebben a vonatkozásban is Ivan FILIPOVIĆ volt segítségemre. L. a 12. és 62. jegyzetet! SZINNYEI, i. m. II. 1078–1079. h. MARGALITS, i. m. II. 733–734. l. *Enc. Jug.* III. 81–82. p.

68. *Enc. Jug.* III. 80. p.

69. MARGALITS, i. m. II. 734. l. *Enc. Jug.* III. 82. p.

70. *Bibliotheca Corviniana. Die Bibliothek des Königs Mathias Corvinus.* Eingeleitet und erläutert von Csaba CSAPODI und Klara CSAPODI-GÁRDONYI. (Bp. 1969.) L. a *Corvin-kódex*ek jegyzékét tartalmazó részben a 18. századi possessorokra vonatkozó adatokat!

d) *A 17. századi Draskovichok mint a korvina lehetséges megszerzői*

Merőben más, éppen ellenkező feltételezésekre juthatunk a 17. századi DRASKOVICHOK esetében. Az akkori családtagoknak úgyszólván mindegyike szóba jöhet mint korvina-szerző. Az akkori három nemzedék (II., III. és IV. János-Ivan) házassági kapcsolatai csupa olyan magyar családra utalnak, amely a reformáció és ellenreformáció korának művelődéstörténetében kimagasló szerepet játszott. A NÁDASDYAK, a THURZÓK érdeme a hazai könyvnyomtatás, illetve iskolázás előmozdítása terén közismert.⁷¹ Az ISTVÁNYFY név pedig a honi humanista tudományosság nagyszerű reprezentánsa. De ezen túlmenően konkrét tudomásunk van mindhárom család könyvgyűjtő szerepéről, magasfokú könyvtári kultúrájáról is. THURZÓ György bicsei, THURZÓ Szaniszló semptei és THURZÓ Kristóf szepesvári tékája a kor főiri gyűjteményei között első sorban foglaltak helyet.⁷² Nyilván felülmúlta ezeket ISTVÁNYFYNAK vinicai könyvtára. De gazdag lehetett címeliákban NÁDASDY Ferenc pottendorfi gyűjteménye is.⁷³

Hogy ezek a családi tékák a Corvina-könyvtár belföldi szórványai után való nyomozásunkban komolyan figyelembe vehetők, azt éppen a bicsei THURZÓ-gyűjteményben lappangott *Ranzanus-kódex* esete bizonyítja. Egy korábbi tanulmányunkban kimutattuk, hogy a *Ranzanus-kézirat* minden bizonnyal THURZÓ György negyedszülött leánya, Ilona révén, házassági kapcsolaton útján jutott az ILLÉSHÁZYAK bibliotékájába.⁷⁴ Kézenfekvő lenne tehát egy olyan feltevés is, hogy a *Hilarius-kódex* viszont THURZÓ György harmadszülött leánya, Borbála által került férjének, DRASKOVICH nádornak gyűjteményébe. Csakhogy ez a feltevés nem állhat meg. Megcáfolja THURZÓ Györgynek egykorú, 1610-ben készült könyvjegyzéke, amely a *Ranzanus-kódexet* regisztrálja, a *Hilarius-félet* azonban nem.⁷⁵

Volna némi alapja egy olyan valószínűsítésnek is, hogy a szóban forgó korvina NÁDASDY Ferenc országbíró tékájából származik. NÁDASDY édesanyja ugyanis RÉVAY Judit volt, a tudós RÉVAY Péter koronaőrnek (†1622) egyik leánya.⁷⁶ Mivel pedig a RÉVAY-családról — egy 1637. évi tudósítás alapján — biztosan tudjuk, hogy a budai királyi tékából származó könyveknek birtokában volt,⁷⁷ meg lehetne kockáztatni egy olyan következtetést is, hogy a literátori működést is kifejtő jeles könyvgyűjtő vő apósa gyűjteményéből megszerezte a *Hilarius-*

71. GULYÁS Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században*. Bp. 1931. 63–70. l. ILA Bálint: *Az első magyar evangélikus főiskola tervei*. = *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére*. Bp. 1933. 274–286. l.

72. *Index geminus bibliothecae ab ... comite ... Georgio Thurzo ... comparatae*. Országos Levéltár, Múzeumi levéltár 921/XIV. Fol. Lat. THURZÓ Szaniszló semptei tékájáról GULYÁS Pál: *A könyv sorsa Magyarországon*. Bp. 1961. III. 176. l. THURZÓ Kristóf szepesvári könyvtáráról: Országos Levéltár, Kamarai levéltár NRA 419/44.

73. SITTE Alfréd: *Gróf Nádasdy Ferenc művei és könyvtára*. = *Magyar Könyvszemle*. 1902. 146–158. l.

74. BERLÁSZ Jenő: *Über die Vorbesitzer des Ranzanus-Kodex*. = *Magyar Könyvszemle*. 1969. 97–107. l.

75. L. 72. jegyzetünket!

76. NAGY Iván, i. m. VIII. 19., 23. l. és IX. Pest 1862. 713. l.

77. CSAPODI Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* = *Magyar Könyvszemle*. 1961. 404. l.

kódexet. Ennek a szerzeményezésnek természetesen még 1677 előtt kellett volna történnie, mielőtt NÁDASDY nagyértékű pottendorfi bibliotékáját a bécsi császári könyvtárba bekebelezték.⁷⁸

e) *Az Istvánffyak mint a korvína lehetséges megszerzői*

Ennél a következtetésnél azonban reálisabbnak látszik számunkra a számbajöhető harmadik feltevés: az ti., hogy MÁTYÁS király kódexe ISTVÁNFFY Miklós vinicai tékájából szállt örökségül a DRASKOVICHOK-ra.

Figyelmünket ebbe az irányba azok a néhány szavas kézírásos margináliák terelték, amelyek a *Hilarius-kódex* 2., 2^v., 3. és 3^v. fólióján előfordulnak, és amelyek idáig teljesen figyelmen kívül maradtak. Ezek a finom vonású, humanista félkurzív írású jegyzetek alighanem ISTVÁNFFY Miklós kezétől erednek.

Ebből a nézetből kiindulva természetesen nyomozást kell folytatnunk: vajon lehetett-e ISTVÁNFFY-nak közvetlen vagy közvetett alkalma e könyvkinés megszerzésére.

Mindenekelőtt azt kell mérlegelnünk, feltehető-e, hogy ISTVÁNFFY Miklós szerzeménye a kódex. Ha a nádori helytartó társadalmi viszonyulásait és politikai szereplését tekintjük, valószínűtlennek kell ezt tartanunk. A 16–17. század fordulóján ui. a magyar főnemesség csaknem maradéktalanul protestáns volt; a propalatinus viszont öntudatos katolikus, sőt harcos támogatója az ellenreformációnak. Így azokkal a humanista műveltségű előkelő családokkal, amelyek gazdag könyvtárral rendelkeztek, s akiktől ilyen címeliához juthatott volna, mindenképpen ellenséges viszonyban állt.⁷⁹ Ami pedig a katolikus hiten megmaradt és e tekintetben szintén számbajöhető családokat illeti, (főképpen a BAKÓCZ-familiából leszármazott PÁLFFYAKRA és ERDŐDYEKRE gondolunk),⁸⁰ róluk nem lehet kimutatni, hogy ISTVÁNFFY-val szorosabb (családi) kapcsolatban álltak volna. Így hát efféle kombinációhoz nincs támpontunk.

Sokkal valószínűbbnek látszik az a feltevés, amely szerint ISTVÁNFFY Miklósról őseitől, családi örökségként szállt a *Hilarius-kódex*. Figyelemre méltó érveket szolgáltatnak e mellett azok a személyi kapcsolatok, amelyek egyfelől ISTVÁNFFY apja és nagyapja, másfelől a JAGELLÓK és JÁNOS király budai udvara, valamint a Szlavóniába visszavonult CORVIN János herceg között fennálltak.

Tájékoztatóul mindenekelőtt álljon itt egy kivonatos családfa:⁸¹

ISTVÁNFFY Miklós apjáról, a Páduában tanult Pálról (†1553) pl. tudjuk, hogy Mohács után, 1540-ig JÁNOS király szolgálatában állt;⁸² mint jogtudós királyi tanácsos nyilván gyakran jelen volt a budai udvarban. Még láthatta a Corvina-könyvtárnak SZÜLEJMÁN szultán által hátrahagyott részét, és el lehet képzelni, hogy szolgálatainak jutalmául kérhetett és kaphatott is a kódexek közül egyet,

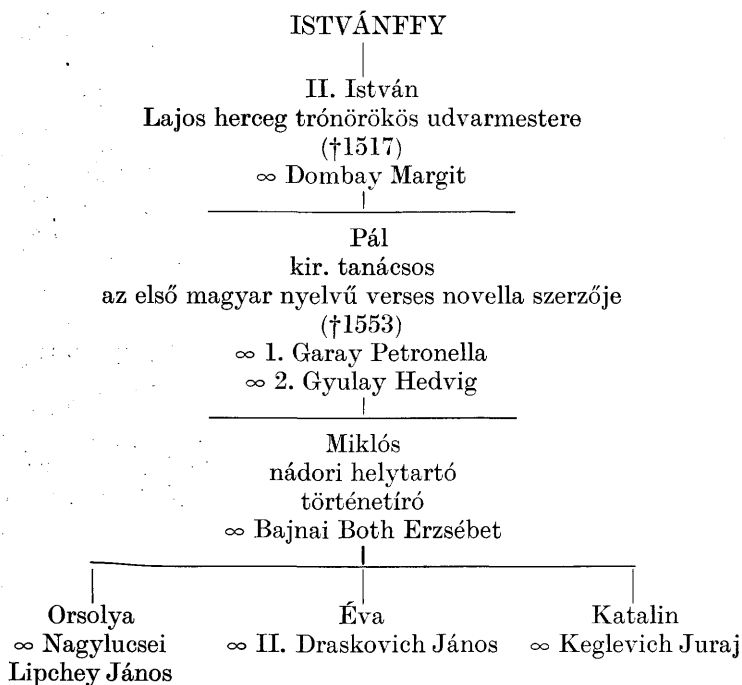
78. SITTE, i. m. 151–152. l.

79. Legkirívóbb politikai szereplésére nézve l. KÁROLYI Árpád: *Illésházy István hitlenségi pere*. Bp. 1883. Politikai gondolkodásmódjáról MAKOLDY Sándor: *Istvánffy Miklós történeti szemlélete*. = *A budapesti VI. ker. állami Kemény Zsigmond reáliskola értésítője az 1932–1933. iskolai évről*. Bp. 1933. 3–15. l.

80. BERLÁSZ: *Über die Vorbesitzer 105–107. l.*

81. HOLUB, i. h. 119–120. l. és NAGY Iván: *A Kisasszonyfalvi Istvánffyak*. – *Turul*. 1883. 115. l.

82. Uo. 118–119. l.

akárcsak az ULÁSZLÓ idejében nálunk járt osztrák és egyéb idegen humanisták. — De hozzájuthatott a *Corvin-kódex*hez ISTVÁNYFFY Pál más úton is: második házassága révén. Első feleségének, GARAY Petronellának halála után ui. GYULAY Hedviget, CORVIN János egyik előkelő belső familiárisának, GYULAY Jánosnak a lányát vette nőül.⁸³ GYULAY töltötte be CORVIN mellett — amikor az Horvát-Szlavónország bánja volt — a vicebáni tisztelet. De máskülönben is igen sok, s igen nagy szolgálatot tehetett a hercegnek, mert ennek kegyéből két váruradalom birtokosa lett, ti. a trakostyánié és a vinicaié. Az utóbbi dominium később GYULAY Hedvig révén örökségképpen ennek fiára, ISTVÁNYFFY Miklósrá szállt, majd ISTVÁNYFFY Éva révén a DRASKOVICHOKRA.⁸⁴ Egyáltalán nem tekinthető tehát kizártnak egy olyan hercegi kegyenylvánulás sem, amely szerint GYULAY egy korvinát is kapott volna ajándékol lekötelezett urától. Tudott dolog ui., hogy

83. Uo. 119. l.

84. SCHÖNHERR Gyula: *Hunyadi Corvin János 1473—1504*. Bp. 1894. 219., 288., 306. l. HATOS Gusztáv: *Mátyás király gyűrűpecsétje*. = *Századok*. 1876. 168—169. l. E cikkben esik szó arról, hogy GYULAY Jánosnak 1567-ben történt halála után birtokaira s ezek között Vinica és Trakostyán váruradalmakra a királyi kincstár akarta rátenni a kezét. A Gyulay-rokonság — elsősorban GYULAY Hedvig és fia, ISTVÁNYFFY Miklós — azonban ellenállt, amiért a királyi ügyész pörbe idézte őket. Az ítéletet MÉREY Mihály nádori helytartó mondta ki 1568-ban Pozsonyban. E szerint Vinicát és uradalmát GYULAY Hedvig és fia örökölte néhány rokonnal együtt, Trakostyán és uradalma azonban a királyra szállt; ezt a várbirtokot Miksa király még ugyanebben az évben, vagy a következőben DRASKOVICH Gáspárnak adományozta.

II. ULÁSZLÓ — miután CORVIN János elismerte őt az ország királyának és neki hűséget fogadott — kárpótlásként Horvát-Szlavónország mellett MÁTYÁS könyvtárának bizonyos hányadát is átengedte a hercegnek.⁸⁵

A *Hilarius-kódex* megszerzésére különben már ISTVÁNNFFY Miklós nagyapjának, ISTVÁNNFFY II. Istvánnak (†1517) is lehetősége nyilhatott, mégpedig két úton-módon is. Első alkalma erre ugyanott adódott, ahol GYULAY Jánosnak. Ő is, mint amaz, bizalmas udvari embere volt a Szlavóniában élő CORVIN Jánosnak; a herceg vele is nagyfontosságú magánügyeket bonyolított le.⁸⁶ Tudomásunk van arról is, hogy CORVIN halála után az özvegnél, FRANGEPÁN Beatrixnál is évekig szolgálatban maradt.⁸⁷ Tőle csak 1509 táján vált meg, amikor ez másodszor is férjhez ment a hirhedt Georg Markgraf von BRANDENBURGHOZ. ISTVÁNNFFY pályája ekkor még magasabbra lendült: bejutott a király familiárisai közé, s 1510-től kezdve II. ULÁSZLÓ gyermekeinek udvarmestereként teljesített szolgálatot a budai királyi várban. A szerencsés ember tehát éveken át jelen lehetett abban a két fejedelmi udvarban, ahol MÁTYÁS király kódex-hagyatékát őrizték. S ez a két kedvező alkalom akkor adódott számára, amikor még sem BRANDENBURGI György, sem SZÜLEJMÁN szultán nem hurcolta idegenbe a Corvin-téka javát.⁸⁸

Íme, voltam bátor a fentebbiekben feltárni azokat a történeti lehetőségeket, amelyek magyarul szolgálhatnak a *Hilarius-kódex*nek a DRASKOVICHOK családi tékájába jutásához. Ismétlem: vélekedéseim ez idő szerint nem többek hipotéziseknél. De a zágrábi *Arhiv Hrvatskaban* őrzött DRAŠKOVIĆ-levéltárban, valamint a *Magyar Országos Levéltár* kamarai levéltárában végzendő kutatások nyomán egyszer esetleg igazolódhatik valamelyik feltevésem. Ugyanezek a kutatások lesznek hivatva az ISTVÁNNFFY-könyvtárral kapcsolatos többi, eddig még függőben levő kérdés tisztázására is. Mindehhez azonban — újra hangsúlyozom — a magyar és horvát történészek egybehangozt munkája lenne szükséges.

Neue Informationen über die Bibliothek Miklós Istvánffy

J. BERLÁSZ

Im Jahrbuch 1959 der Széchényi Nationalbibliothek behandelte der Verfasser die Bibliothek Miklós ISTVÁNNFFYS, des um die Wende des 16/17. Jhs. tätigen, namhaften humanistischen Geschichtsschreibers, zugleich einer führenden Persönlichkeit des ungarischen politischen Lebens, in einer längeren Studie. Die ungarische Wissenschaft hat sich mit diesem Thema früher nicht befaßt. Ihr Augenmerk war in dem Maße, beinahe ausschließlich auf die politische Tätigkeit ISTVÁNNFFYS, sowie auf die Untersuchung seines großen zeitgeschichtlichen Werkes gerichtet, daß uns nichts von seiner Bildung, seinen geistigen Antlitz und kaum etwas von seinem Lebenslauf bekannt wurde. Diese Lücken haben das Interesse des Verfassers für die kulturgeschichtlichen Aspekte des Lebens und der Tätigkeit dieses hervorragenden Mannes

85. CSAPODI: *Mikor pusztult el Mátyás kir. könyvtára?* 401. l.

86. SCHÖNHERR, i. m. 303. l.

87. HOLUB, i. h. 115. l.

88. Hogy a nyugati német könyvtárakban őrzött korvinák jórésze BRANDENBURGI György által került ki hazánkból, az több mint valószínű. Erre vall a Hunyadi-levéltárnak analóg esete is. Vö. BORSA Iván: *A Hunyadi-család levéltárának története.* = *Levéltári Közlemények.* 1964. 21—56. l. Utal rá CSAPODI Csaba is: *Bibliotheca Corviniana*, 70. l. a 168., 171. és 172. sz. kódex esetében.

erweckt. In den Handschriftensammlungen der wissenschaftlichen Großbibliotheken von Budapest (Széchényi-Nationalbibliothek, Universitätsbibliothek, Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften) konnten mehrere ISTVÁNYFY-Reliquien entdeckt werden, die die Erkenntnis des wissenschaftlichen Apparats des Geschichtsschreibers ermöglichen haben. Es waren Kodizes, welche diese oder jene Gruppe der historischen Quellen enthalten, die ISTVÁNYFY zu seinem großen Werk *Historiae de rebus Hungaricis* benutzt hatte. Die meisten Handschriften sind in weißem, vergoldetem Pergament gebunden und mit dem Familienwappen des Besitzers verziert.

Ausgehend aus diesen Funden, leitete der Verfasser Forschungen auf breiter Basis ein, ob es tatsächlich damals eine ISTVÁNYFY-Bibliothek existierte, welche Annahme von den aufgefundenen Handschriften empfohlen wird, und falls es sie existieren sollte, was der Inhalt und die späteren Schicksale dieser Sammlung waren, und wo ihr ursprünglicher Standort lag. Die Forschungen zeigten positive Ergebnisse. Es stellte sich heraus, daß Miklós ISTVÁNYFY tatsächlich eine bedeutende Bibliothek besaß, die er auf seinen Familiengütern in Kroatien und Slawonien, auf der Burg Vinica im Warasdiner Komitat und in Paukovec im Agramer Komitat aufstellte und benutzte. Es konnte auch festgestellt werden, daß die wertvolle Sammlung nach dem Tod ISTVÁNYFFYS z. T. den Erben, vor allem der Familie DRASKOVICH zukam, z. T. aber als Geschenk dem Agramer Jesuitenkollegium übergeben wurde.

Im vorliegenden Aufsatz ergänzt der Verfasser diese Feststellungen mit neuen Informationen, die er teils in Ungarn, teils in Jugoslawien, in Zagreb (Agram) gewann.

Das erste Kapitel der Studie berichtet, daß eine in Sopron (Ödenburg) neulich erschlossene Geschichtsquelle, die „*Originales literae circa Collegium [Societatis Jesu] Sempronienense*“ mit dem Datum 1636 bzw. 1637, solche Eintragungen von der Hand des damaligen Rectors, György DOBRONOKI, enthalten, nach welchen György-Juraj DRASKOVICH (1599—1650), BISCHOF von Győr (Raab), Enkel Miklós ISTVÁNYFFYS, die Büchersammlung seines Großvaters dem Soproner (Ödenburger) Jesuitenkollegium schenkte. Damit wurde uns eine sehr wichtige Angabe geliefert, die bezeugt, daß die in der Hand der Familie gebliebene Sammlung, oder mindestens ein Teil davon, vom genannten Bischof aus Slawonien nach Ungarn gebracht wurde, daher die weiteren Schicksale der Bibliothek in Ungarn erforscht werden müssen.

Im zweiten Teil der Studie beschreibt und untersucht der Verfasser einen von ihm in Zagreb, im Archiv der Südslawischen Akademie der Wissenschaften neu entdeckten ISTVÁNYFY-Kodex. Die Hs. Nr. 185 bildete den organischen Teil des *Apparatus historicus*, dessen drei weitere Stücke in der Széchényi-Nationalbibliothek zu Budapest liegen. Der Inhalt der neuen Hs. hängt mit der politischen Mission ISTVÁNYFFYS in Siebenbürgen, im Jahre 1598 zusammen. In diesem Jahr entsandte Kaiser und König RUDOLF seinen Propalatin und Vertrauensmann ISTVÁNYFY, als das Mitglied einer Kommission nach Siebenbürgen, damit er diesen uralten, integralen Teil Ungarns — der seit 1540 zum Vasallen-Fürstentum der Türken wurde — im Sinne des bereits geschlossenen Vertrags von Fürst Zsigmond BÁTHORI übernimmt und dem ungarischen Königreich einverleibt. Der Staatsmann und Politiker ISTVÁNYFY wurde somit zum Hauptakteur eines sehr heiklen und gefährlichen politischen Manövers. Seine Aufgabe sollte strengst geheim erledigt werden, um der möglicherweise eintreffenden türkischen Invasion vorzubeugen. ISTVÁNYFY — der echte Humanist — hat sich jedoch verstanden, diese gewagte politische Mission auch für seine eigenen gelehrten Zwecke zu verwenden. Er führte im fürstlichen Archiv zu Gyulafehérvár (Weißenburg) Forschungen durch, nahm Beziehungen zu bedeutenden siebenbürgischen Historiographen auf, ließ sich einige, historisch wichtige Staatsakten abschreiben oder exzerpieren, sogar über einige, hie und da entdeckten, mit Inskriptionen versehenen römischen Altertümer eine Liste aufstellen. Die Ergebnisse dieser vielseitigen wissenschaftlichen Tätigkeit ISTVÁNYFFYS enthält der o. erwähnte Zagreber Kodex. Die hier gemachten Aufzeichnungen über Geschichtsquellen bedeuten für die ungarische Historiographie einen großen Gewinn, da ISTVÁNYFY nur einen Teil von ihnen in seiner *Historia* verarbeitet.

Der III. Teil der Studie befaßt sich ebenfalls mit einer Zagreber Handschrift, mit dem in der dortigen National- und Universitätsbibliothek aufbewahrten Corvinus-Kodex, der die „*De Sancta Trinitate libri XII*“ des HILARIUS PICTAVIENSIS enthält. Die besondere Aufmerksamkeit des Verfassers richtet sich in diesem Falle nicht auf den Inhalt, sondern auf die Vorbesitzer der Hs. Er ist bestrebt festzustellen, auf

welche Art und Weise, durch welche Personen die Hs. aus dem Budaer Hof MATTHIAS CORVINUS' nach Zagreb gelangte. In der Hs. selbst befindet sich nur ein einziger, zu Provenienzforschungen geeigneter Vermerk: *Ex libris J. C. Draskovich. In Bibl. Zagr. Anno 1826*. Es handelt sich um dasselbe Exlibris, das auch in der oben erwähnten ISTVÁNYFY Hs. Nr. 185 und in den Budapester Istvánffy-Kodizes steht. Eben diese Identität hat den Verfasser zu der folgenden Fragestellung veranlaßt: Gelangte auch die Agramer Corvinus-Hs. nicht aus der Bibliothek ISTVÁNYFYS zur Familie DRASKOVICH? Er versucht sich durch umfangreiche genealogische Untersuchungen zum Problem zu nähern.

Zunächst hat er untersucht, ob der Besitzer von 1826, Graf Janko DRÁŠKOVIĆ (1770—1856) auf weiblicher Linie gradlinig von Miklós ISTVÁNYFY abstammt? Die Frage konnte bejaht werden: Er war der Nachfolge siebten Grades der Tochter des des Geschichtsschreibers, Éva ISTVÁNYFY. Die weitere Untersuchung des Familienstammbaumes führte zum überraschenden Ergebnis, daß die männlichen Mitglieder der Familie DRASKOVICH während der Zeit der türkischen Invasion folgerichtig Töchter ungarischer Magnatenfamilien heirateten, sich Güter in Ungarn erwarben, ungarische Staatsämter bekleideten und dadurch magyarisiert wurden, ohne sich jedoch auf ihre kroatische Kultur und Güter verzichten zu haben. Diese ungarische Orientierung der Familie nahm seit dem 18. Jh., als die türkische Gefahr nicht mehr so akut war, allmählich ab, wechselte dann zu einem starken illyrischen Selbstbewußtsein über.

Sich auf diese genealogischen und kulturgeschichtlichen Beobachtungen stützend, erwägt der Verfasser die Frage, ob die Anschaffung eines Corvinus-Kodex mit den DRASKOVICH'S des 18. Jhs. in Zusammenhang gebracht werden kann? Er nimmt an, daß die dynastische — d. h. HABSBURG-treue — Gesinnung der damaligen Familienmitglieder, und ihre kroatisch-deutsch-französische Orientierung das Interesse für die geistigen Reliquien eines Matthias Corvinus' unwahrscheinlich macht. Bei den DRASKOVICH'S des 17. Jhs. war dagegen die Lage anders. Bei ihnen kann die Erwerbung eines Corvinus-Kodex nicht allein aufgrund ihres unzertrennbar zusammengewachsenen kroatisch-ungarischen Bewußtseins, sondern auch durch ihre verwandtschaftlichen Beziehungen vorausgesetzt werden. Ihre Frauen — Töchter der THURZÓS und der NÁDASDYS — stammten aus Familien mit alter bibliophilen Tradition, in deren Bibliotheken Corvinen vorhanden sein konnten, wie dies im Falle des Ransanus-Kodex auch schon bewiesen wurde.

Der Verfasser hält jedoch die Annahme für die wahrscheinlichste, daß der Hilarius-Kodex von einem Mitglied der Familie ISTVÁNYFY erworben wurde. Er denkt dabei weniger an Miklós ISTVÁNYFY — obwohl die Marginalien in der Hs. vielleicht von seiner Hand stammen — sondern viel mehr an seinen Vater, Paul (†1553) oder aber an seinen Großvater István II. (†1517).

Pál ISTVÁNYFY, der in Padua Jura studierte, könnte zu einem Corvinus-Kodex auf einem unmittelbaren oder einen mittelbaren Weg Zugang haben. Eine direkte Möglichkeit hätte er am Budaer Königshof gehabt, wo er bis 1540 neben König JÁNOS als sein Rat tätig war. Als solcher hätte er für die Belohnung seiner Dienste um eine von Sultan SOLIMAN in Buda gelassene Hs. bitten, oder sie als Präsent auch ungebeten erhalten können. Mittelbar hätte er sich durch seinen Schwiegervater, János GYULAY eine Corvinus-Hs. besorgen können, da GYULAY Vertrauter und sogar Vize-Banus des Johannes CORVINUS, Banus von Kroatien und Slawonien war. Wir haben nämlich sichere Kenntnisse davon, daß der Banus nach seiner Versöhnung mit König WLADISLAUS II. einen Teil der Bibliothek seines Vaters in Besitz nehmen durfte. Er hat die Hs. bestimmt nach seinem ständigen Aufenthaltsort in Slawonien mitgenommen.

Diese letztere Möglichkeit — die Anschaffung einer Corvinus-Hs. durch Johannes CORVINUS — war auch für den Großvater Miklós ISTVÁNYFYS, ISTVÁN II. gegeben, da auch er dem Fürsten und nach seinem Tod der Witwe, Beatrix FRANGEPÁN, innigst verbunden war.

In seinen Schlußbemerkungen betont der Verfasser, daß diese Vermutungen nur Hypothesen sind, die zu weiteren Forschungen ungarischer und kroatischer Historiker Anlaß geben wollen.